H. Örcün BARIŞTA

İSTANBUL ÇEŞMELERİ

Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi

KÜLTÜR BAKANLIĞI

TANITMA ESERLERİ

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI/1472
Tanıtma Eserleri Dizisi / 54

İSTANBUL ÇEŞMELERİ

Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi

H. Örcün BARIŞTA

ISBN 975-17-1244-0

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
30.3.1993 tarih ve 928.1.679 sayılı
makam onayı gereğince ilk defa
10.000 adet bastırılmıştır.

Acar Matbaacılık A.Ş. 1993 - İSTANBUL
Tel: 577 69 96

1990'lı yıllar yalnız Türkiye toplumunda değil, tüm dünya coğrafyasında da ilginç oluşumların ve onlara bağlı gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Bakanlığımın politikasının özünü, demokratikleşme çabalarının toplumumuzda yaygınlaştırılması oluşturmaktadır. Çoğulcu, katılımcı, çağı yakalamış insanların ürünleri ile bütünleşmiş bir kültür politikası temellendirilmesi amaçlanmıştır.

İnsanlığın geçirdiği büyük dönüşümlerin ve değerlerin arkasındaki kavramlar "Kitap" ve "Okumak"tır. Ne görselliğin gücü, ne de iletişimin durmak bilmeyen teknolojik gelişmeleri, bu iki kavramın insanlara özgü haz duygusu nedeniyle hiçbir zaman önemini yitirtemeyecek, özelliği ve önemi dünya durdukça sürüp gidecektir.

İnsanlar günlük yaşama biçimleri, dünyadaki olumlu olumsuz gelişmeler, etkileşimler, olaylar, üzüntüler ve sevinçler içinde düşünce üretip kendilerini yenileyecekler ve bu çabadan da hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerdir.

Bütün bu somut gerçeklerin yanında, karşımızda fazla değiştiğini söyleyemeyeceğimiz diğer bir somut gerçek var. O da az okuyan bir toplum oluşumuz. 1992'yi KİTAP ve OKUMA yılı ilan ederek bu sorunun altında yatan nedenleri araştırmak, çözüm yolları aramak, etkinlikler yapmak, okuma konusunu gündemde tutmak çabası içinde geçirdik. Kampanyalar yaptık, yarışmalar düzenledik. Kitaplarımızı ücretsiz verdik, tüm bu etkinliklerimizi yine sürdüreceğiz.

1993 yılında "KİTAP SATIN ALIN... AYDINLANIN" diyerek ikinci adımımızı atıyoruz. Yine kampanyalar, yarışmalar yoluyla insanımızı kitaba ve kitap almaya yönlendirmek amacındayız.

Geniş ufukları olan, düşünen, düşündüğünü açıklayan, görsel iletişim araçlarının verdikleriyle yetinmeyen, kültürlü insanların yaşadığı özgür ve demokratik ortamı olan, geleceğin 2000'li yılların Türkiyesi için bu kavramların yerleştirmesi çok

önemli. Bunun sonunda kitabı isteme, sahip olma ve bundan haz duyma duygusunun yaygınlaştığı insanların Türkiyesi, okuyan, yazan Türkiye, düşlenenlerin gerçekleştiği Türkiye olacaktır.

Bakanlığımız tüm bunların gerek çalışmaları sırasındaki değerlendirmeleri gerek toplumun okuyan kitlesinin yaptırımı sonucu kitap baskı sayılarını Türkiye'nin her köşesinden istemin yoğunlaşması nedeniyle, kitap isteklisi insanımıza bir parçacık da olsa yardımcı olabilmek amacıyla yüksek tutulacaktır.

Toplumsal düşünce birikimimizi oluşturan, bu arada da ulusal kültürümüze katkıda bulunmuş olan ve fakat özel yayınevleri tarafından yayınlanmasında bilinen güçlükleri yaşayan kitapları yayınlamaya devam edeceğiz. Böylece, ulusal kültür birikimimizi yalnızca bir koruma mantığıyla değil, günümüz gereksinimlerini karşılayacak bir yaklaşımla ele almış olacağız.

Okumak ve yazmak, insanların insanca duygularının, kendi kendisiyle yalnız kalabildiği tad alma ve haz duyma anlarının yaşandığı tek alandır. İnsanlar yaşanan bu anlarının sonucunda dünyamızı süsleyen fikir ürünlerini ortaya koyuyor, yetenekli kişiler ortaya çıkıyor, hepimizin, ülkemizin, giderek dünyamızın malı oluyor.

Bu gerçek ve bilinç içinde kitap ve okumak somutunda başlattığımız girişimlerimizi 1993'te yine gündeme getiriyor. "KİTAP SATIN ALIN... AYDINLANIN" diyoruz.

Çoğulcu, katılımcı, demokratik yapılı, çağını yakalamış, ona içerden bakan kuşaklar olarak yetişmemizin gerçeği bu diyorum ve buna içtenlikle inanıyorum.

D. Fikri SAĞLAR
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Türk sanatının çeşitli dönemlerine ait çeşmeleri mimari özellikleri yanısıra taş işçiliği ile süslenmiş mermer kaplamalarıyla önem taşırlar. İki ve üç boyutlu çalışmaların ürünü olan bu yapıların Türk plastik sanatları içinde ayrı bir yeri vardır. Özellikle Osmanlı İmparatorluk Döneminde şehir dokusunun en elverişli yerinde inşa edilen ve halkın su ihtiyacını karşılamayı amaçlayan çeşmelerde: Hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş hem de estetik değerler sergilenmiştir. Çağdaş teknolojinin su problemini farklı yollarla çözümlemesi sonucu Türkiye Cumhuriyeti Döneminde halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmeler önem ve işlevini yitirmiş ve giderek tarihi eser niteliği dışında hiçbir özelliği kalmamıştır. Çoğu terkedilerek bir köşede bırakılmış bu kültür varlıklarının nitelik ve niceliklerinin bir sistematik içinde incelenip, toplanan bilgilerin yayımlanmasında ve böylece çeşmelerin tanıtılmasında büyük yarar vardır.

İşte bu amaçla Kültür Bakanlığınca yayınlanan monografiler arasında yer alan "İstanbul Çeşmeleri" dizisinde bir kültür hazinesi olan çeşmeler monumental tasarımlarıyla, estetik değerleriyle tanıtılmağa çalışılacaktır. Osmanlı İmparatorluğunun başkenti istanbul'un zengin tarihi geçmişi ve büyüklüğü ve buradaki çeşmelerin sayıca çokluğu göz önüne alınarak bu yapılar, genişletilmiş semtler diğer bir ifadeyle bölgeler kapsamında Beyoğlu, Boğaziçi, Haliç, İstanbul Yakası, Kadıköy ve Üsküdar şeklinde alfabetik sırayla ele alınacaktır. Eserlerin gözlenen özelliklerine dayanarak bazen tek yapı bazen gruplarla sergilenecektir.

Birincisi 1989 yılında yayınlanan, "İstanbul Çeşmeleri-Bereketzade Çeşmesi isimli kitapla başlanan bu dizinin ikinci kitabı: 1991 yılında "İstanbul Çeşmeleri - Beyoğlu Cihetinde Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler - Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi" ve üçüncüsü "İstanbul Çeşmeleri III -Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki 1. Mahmut Çeşmesi-" 1992 ..yılında yayınlanmıştır.

Dördüncü kitabın konusu "Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi" olarak belirlenmiş ve önceki kitaplardan farklı olarak bu çalışma: Beyoğlu cihetindeki, iki cephesi çeşme biçiminde tasarlanmış bir anıt çeşmeyle sınırlandırılmıştır. Yapının Bulunduğu Yer, Ali Paşa ve İstanbulda Yaptırdığı Sebil ve Diğer Çeşmeler, Kitabeler, Çeşmenin Konumu, Çeşmenin Yapılışıyla İlgili Bilgiler, Çeşmenin Bugünkü Durumu, Değerlendirme, Bibliografya, Çizimler Listesi ve Fotoğraflar Listesi başlıklarıyla verilmiştir. Kitabeler ünitesinde kitabeleri ile ilgili tartışmalar bulunan bu çeşmenin kitabeleri: Uğur Derman tarafından yeniden okunarak kaleme alınmıştır. Dermanın ifadesine göre 12 mısra'ının her biri ayrı ayrı tam tarih veren; vezni: Mefâilün, feilün (fa'lün); nâzımı: Vâkıf; yazı nevi: Çeli talîk olan kitabeler fonetik sanatlara kazandırılmağa çalışılmıştır. Aynı zamanda 1732 tarihli bu kitabelerin plastik sanatlar içinde alması gereken konumu bulmasına özen gösterilmiştir. Değerlendirmeğe kadar diğer başlıklarda: Çeşmenin özellikleri aktarılmış ve Paşa hakkında kısa bilgi verildikten sonra yaptırdığı diğer sebil ve çeşmelere değinilmiştir.

Değerlendirme ünitesinde yapının başka ceşmelerle gösterdiği benzerliklere işaret edilmiş ve orijinal yerinden taşınan, bugünkü yerine monte edilen ve çeşitli onarımlar geçiren bu anıtın sanat tarihimiz içinde alması gereken yeri sağlamağa çaba harcanmıştır.

1992

H. Örcün Barışta

KABATAŞ HEKİMOĞLU ALİ PAŞA ÇEŞMESİ

Yapının Bulunduğu Yer:

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi Fındıklı'da, Meclisi Mebusan Caddesi üzerinde Kabataş Park'ının önünde yer almaktadır. Yapının bir cephesi yola bir cephesi denize bakmaktadır. Evvelce Kabataş [1] set üstünde olan çeşmenin nakledildiği bilinmektedir. Gerek Tanışık'ın [2] gerek Yüngül' [3] ün kitaplarında çeşmenin eski yerindeki konumunu gösteren fotoğraflar bulunmaktadır. İstanbul Ansiklopedisi Cilt V. 2, s. 1214/90 da çeşmenin yerinden sökülüp, sahile kurulduğunu belirtmiştir. 13 Mart 1958 tarihli Yeni Gazete, Havadis, Cumhuriyet ve Dünya Gazeteleri çeşmenin yerinin değişme tarihini 1958 olarak verir. T.C. Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Arşivi Ç 24/Klâ'da 7.1.1958 de yapının onarımı hakkında alınan kararda çeşmenin yıkılmakta olduğu ifade edilmektedir. [4] Çeşmeyi yaptıran Hekimoğlu Ali Paşa'dır.

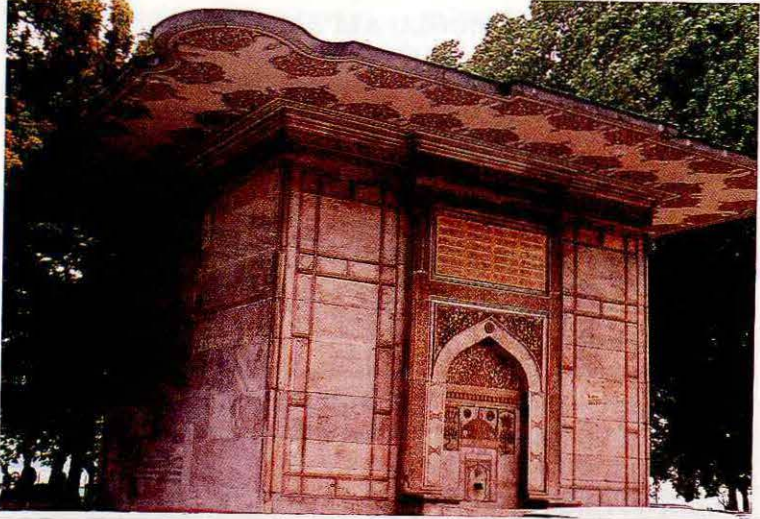
---

1 İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, C. II, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, İstanbul, 1982, s. 673.

2 İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, C. II, Beyoğlu Üsküdar Cihetleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Seri II, Sayı 3, 1945, s. 86.

3 Naci Yüngül, Taksim Suyu Tesisleri, İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Sayı 3, İstanbul, 1957, s. 50.

4 Sema, Öner, İstanbuldaki Meydan Çeşmelerinde Süs leme, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Bilim Uzmanlığı Tezi, Cilt I, Ankara, 1981 s. 89. (yayımlanmamış).

1,2- Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin yola bakan ön ve yan cepheleri.

3- Kabataş Hekimoğlu Çeşmesi'nin eski konumunu gösteren fotoğraf. Yüngül'ün Taksim Suyu Tesisleri kitabının 50. sayfasından alınmıştır.

Ali Paşa ve İstanbul'da Yaptırdığı Sebil ve Diğer Çeşmeler:

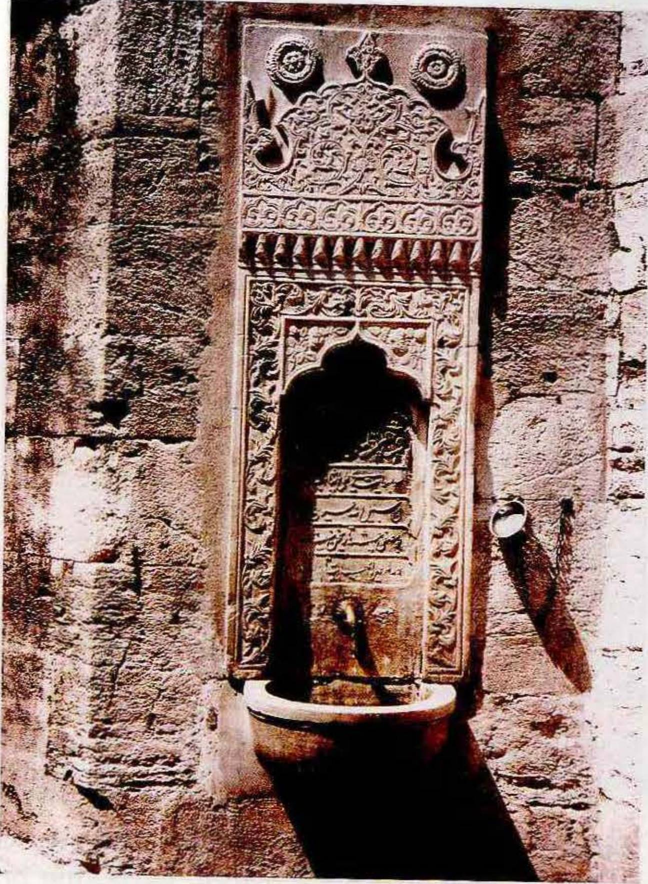
18. yüzyılın sadrazamlarından biri olan Ali Paşa Nuh Efendi'nin oğludur. Babası 1675 yılında şehzadelerin sünnet hizmetinde bulunarak cerrah başılık görevine yükseltilmiş, 1694 yılında II. Mustafa'nın culüsunda hekimbaşı olmuştur. 1688 yılında doğan Ali Paşa silahşör, kapıcıbaşı, Türkmen ağası, Zile voyvodası, Rumeli Beylerbeyi ünvanıyla Adana, sonra Halep ve Anadolu valilikleri, Tebriz seraskerliği ve valiliği, Diyarbakır, tekrar Tebriz vali ve seraskerliği görevlerinde bulunmuş, 1144 (1731 M.) yılında sadrazam olmuştur [1]. 1735 yılında Midilli'ye gönderilen Paşa, 1735 de tekrar sadrazam olmuştur. İran Seferi'nin gecikmesinden ötürü yeniden görevinden alınan Paşa başka görevlerde bulunmuş ve 1757 yılında ölmüştür [2]. İyi bir devlet adamı ve asker olan Paşa'nın bu meydan çeşmesi dışında yaptırdığı pek çok eser vardır. Bunlar arasında Koca Mustafa Paşa'daki 1734 tarihli Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi bazı yeni eğilimlerin kıpırdandığı fakat tümüyle bilinen şemaları tekrarlayan bir eserdir." [3] Burada camii dışında iki çeşme ve bir sebil dikkati çekmektedir. Birinci çeşme Paşa'nın türbesine bitişiktir. Camii avlusundaki çeşmenin üzerinde "Vehpi zade Münifin şu mısraları görülmektedir:

Su besu etti Ali Paşa bina
Fisebilillah uyuni cariye
Bu müsaffa çeşme tarihin Münif
Dediler: Aynil cenneti saniye
1146 (1733 M)"[4]

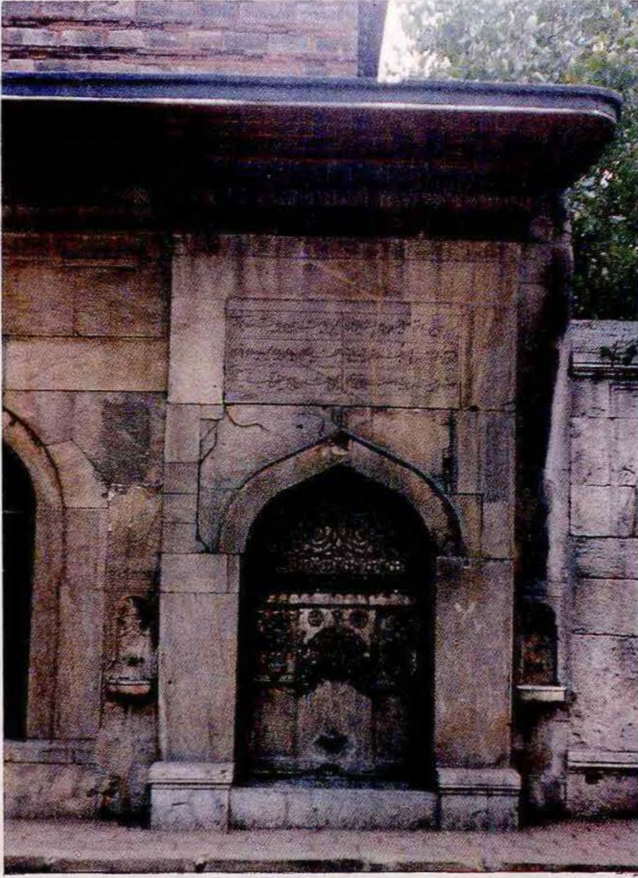
---

1 Tanışık, a.g.e., s. 89
2 Tanışık, a.g.e., s. 89.
3 Ayda, Arel, Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 46.
4 İstanbul Abideleri, Yedigün Neşriyatı, Tarihsiz, s. 48.

Günümüzde suyu akar durumda olan bu küçük çeşme bir suluk niteliği arzetmektedir. Beyaz mermerden oyulmuş eser zengin süslemelere sahip bir ayna taşı ve büyük bir ihtimalle sonradan monte edilmiş bir kurnadan (kaseden) oluşmaktadır.

4- Hekimoğlu Ali Paşa Camii avlusuna bakan Paşa'nın kendi türbesinin duvarındaki çeşme.

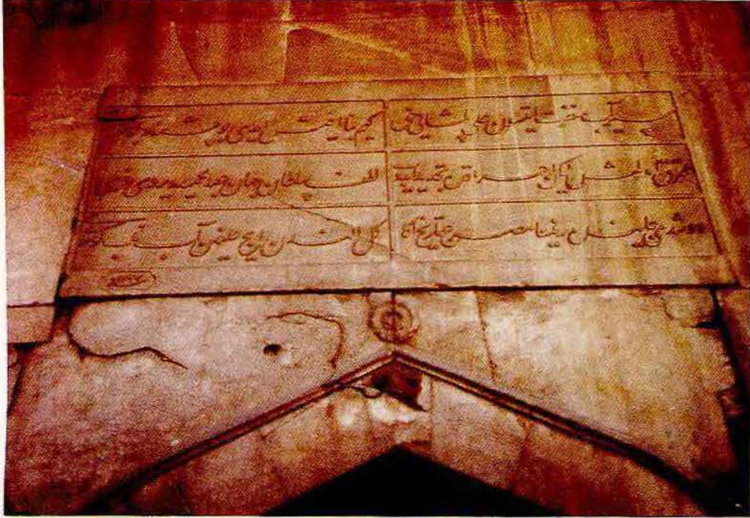

5- Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin avlusunu kuşatan duvara monte edilmiş yola bakan ikinci çeşme.

İkinci çeşme Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin avlusunu kuşatan duvar üzerine Paşanın Türbesine bitişik inşa edilmiştir. Cephesi iki tarafta iki sulukla zenginleştirilmiş eserin meyva saksıları ve bitkisel bezeme-

lerle süslenmiş bir ayna taşı vardır. 1197 tarihli (1782 M.) yapının üstünde şair Refi Mehmet Efendi'nin üç beyitlik kitabesi vardır [1]. "Bu kitabeden çeşmenin yangından sonra I. Aptülhamit tarafından 1782 tarihinde tamir edildiği anlaşılmaktadır"[2]. Kitabenin metni şöyledir:

"Sıyr-âb-ı mağfiret itsün Ali Paşayı Hak
Kim bina itmiş idi bu çeşme-i deycüteri
Muhterik olmuş iken ihraktan tecdid olup
Lutf-ı Sultan-ı cihan Abdülhamit virdi feri
Düştü celimende-i Refi'e mısra'ı tarih ana
Gel elinden iç ayni abı kevseri
Sene 1197" [3]

6- 1197 tarihli çeşme kitabesi.

1- İbrahim, Hilmi, Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1943, C.I, s. 208.
2- İstanbul Abideleri, a.g.e., s. 48.
3- Çeşmenin kitabesi Doç. Dr. Mikeil Bayram tarafından okunmuştur.

Bilindiği gibi "Lâle Devri sonlarına doğru başgösteren ve I. Mahmut saltanatı boyunca aynı yoğunlukta

7- 1197 tarihli çeşmenin ayna taşı.

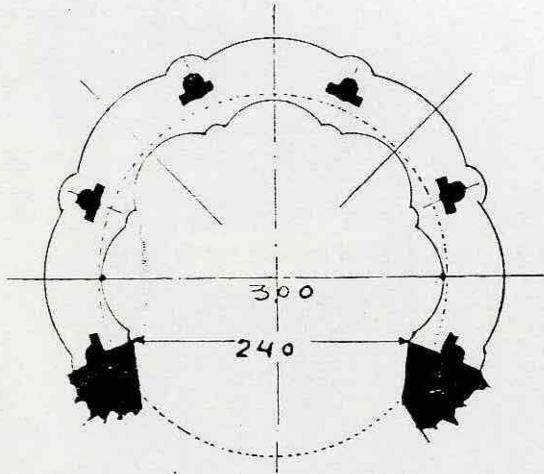
8- 1197 tarihli çeşmenin ayna taşı ve iki tarafına bezeyen suluklardan birinin görünüşü.

süregelen çeşme ve sebil yapımı birçok bakımdan anlamlı ve çekicidir" [1] 1146 (1733 M.) yılında Ali Paşa

1- Arel, a.g.e., s. 46.

sadrazamken yaptırılan sebil beş pencerelidir. [1] "Şebekeler yani parmaklıklar 1 metre 30 santim genişliğinde 2 metre 60 santim yüksekliğindedir. Şebekelerin altında altışar su verecek yeri vardır. Üzeri kubbeli ve kurşun kaplıdır. Süveler yuvarlak ve mermerdendir. Yapı Kayserili Mehmet Ağa zamanında yapılmıştır. [2]

"Sebilin kenarlarında şebeke payları bulunan altı sütünü" ,[3] ve önceden belirtildiği gibi beş penceresi

1- Arseven tarafından L'Art Turc kitabının 85. sayfasında yayınlanan, Hakimoğlu Ali Paşa Sebili'nin planı.

1- Celal, Esat, Arseven, L'Art Turc, İstanbul 1939, s. 85.

2- İzzet, Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, 1938, İstanbul Devlet Basımevi, s. 37.

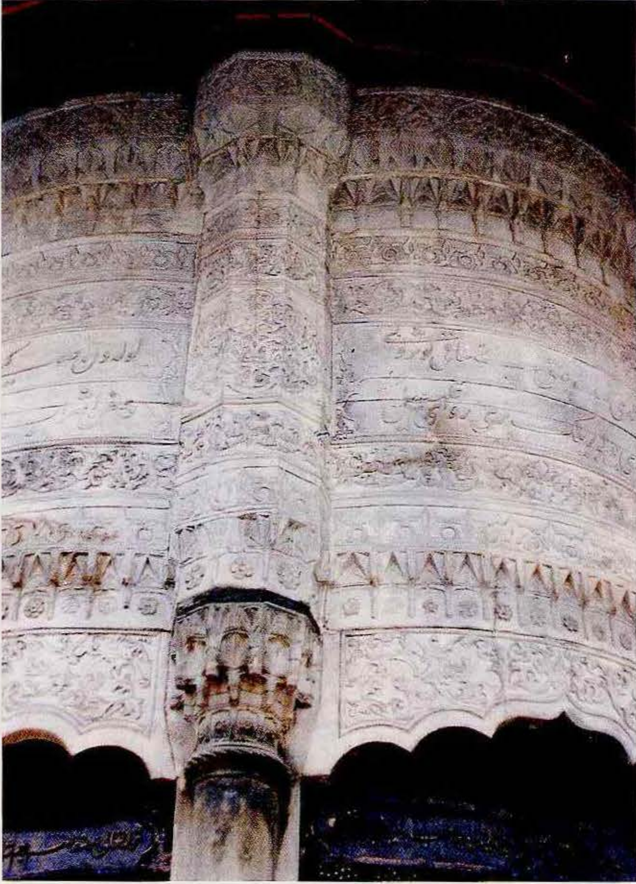
3- İstanbul Abideleri, a.g.e., s. 47.

9- Hekimoğlu Ali Paşa Sebili'nin görünüşü.

vardır. "Sütün başlıkları istalaktitlidir. Saçakla pencere arasındaki kısımlarda oyma ve kabartma birçok taşçılık hünerleri gösterilmiştir. Şair Vehpinin on mısra-

lık manzum bir kitabesi sebilin üstünü dolaşmaktadır."[1]

10- Hekimoğlu Ali Paşa Sebili'nin süslemelerinden detay.

1- İstanbul Abideleri, a.g.e., s. 47.

Kitabe şöyledir:

"Hazreti sultan Mahmudun vekili mutlakı
Namdaşı fatihi hayber veziri biadil
Eyledi bu Kâbetül uşşakı ihya yaptı hem
Çahi zemzem gibi bir ayni tüsemma selsebil
Geldi sadra çün sakiyi kevser veli
Etmedi böyle birinin birri irvayı halil
Lüleden su gibi hamemden tereşşuh eyledi
Vasfın işrap için ey Vehbi dü tarihi celil
Bu Ali Paşa sebilinden gel iç maüş şifa- 1146
Abı pâki kevser oldu vakfı ebnai sebil - 1146" [1]

Bu kitabeye göre sebil camiiden bir sene evvel H. 1146 (M. 1733) yılında bitmiştir. Sebilin şebekeleri üzerinde 'Vesekahüm' ve 'Aynen teşrebü' âyetleri tekrar tekrar yazılmıştır. Sebilin girişindeki avlu kapısının üstünde Rızanın şu tamir kitabesini okunmaktadır.

Hazreti sultan Mahmud bin han Abdülmecit
Emredüp tamirine ihsan buyurdu bu zaman
Maşrıkı mihri şecaat, mahı tami adlüdat
Bahri iklimi keramet, şahı hakanı cihan
Şahı âdil eyledin hoşnut fahri âlemi
Lütfedüp ruhu Ali paşayı kıldın şadüman
Hakipâye böyle tam tarihle şükreyle 'Rıza'
Camiül envarı ihya eyledin Mahmud han
H. 1247-M. 1831"[2]

1- İstanbul Abideleri, a.g.e., s. 47.
2- İstanbul Abideleri, a.g.e., s. 47.

II. Mahmud Döneminde onarılan bu sebilin önemli bir özelliği I. Mahmud Dönemi'nin yeniliklerine işaret etmesidir. Bu özellikler Arel tarafından şöyle belirtilmiştir: "Avlunun doğu kapısına bitişik duran ve bir meydancığa bakan sebil, avlu köşesini gizler, her iki duvardaki açıklıklar arasında bağlantı kurar. Sebilin ince sütünlarını bağlayan kemerlerin basıklığı yapının oymalı üst kısmıyla kafesli kısım, yani bir bakıma yapının dolu ile boş kısımları arasına çizgisel sınır koyar. Kafes boşluğundan yandaki avlu kapısına kayan bakış avlu mekanının bütünlüğünü kavrayamadan, birbirlerine göre asimetrik konumdaki külliye unsurlarının birinden diğerine atlamak zorundadır. Bu asimetrik düzenleme perspektif görünümdeki bu şaşırtmalar I. Mahmut Devri mimarisinin Lâle Devri'nden ayrıldığı başlıca noktalardır." [1]

Sofu, cömert, yardım sever, adaletli, hukuka saygılı, döneminin ileri gelenlerinin saygı duyduğu [2] Ali Paşa'nın inşa ettirdiği yapılar arasında Kabataş'taki Meydan Çeşmesi'nin önemli bir yeri vardır. Ali Paşayı öven kitabesiyle bilinen eser bir monografi çerçevesi içinde kısaca şöyle tanıtılabilir; gösterdiği özellikler Kitabeler, Çeşmenin Konumu, Çeşmenin Yapılışı İle İlgili Bilgiler, Çeşmenin Bugünkü Durumu ve Değerlendirme başlıkları altında şöylece toplanabilir:

1- Arel, a.g.e., s. 48.

2- Tanışık, İbrahim Hilmi, İstanbul Çeşmeleri, Cilt II, Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Seri II, Sayı 3, 1945, s. 89.

KİTABELER

وزیران جهانك آب رویی معتمد لتجوبی

وكیل سلطنت صدر جمیل سایهٔ مولا

بنان دستنی عینیله ایدوب لؤلؤهٔ مقسمده

عطاش بحر و برده ما جودی ایلدی اروا

بو احیا ایلدی ساقئ آب كوثرك نامن

علی پاشا یوزی صوینه گل آب حیاتی ایچ ما

جهانه عدلی ساری آب جودی دهره جاریدر

او صدر اكرمی مولا معمر ایده نوح آسا

حساب اولسه چیقار هر مصرعكده وهبیا تاریخ

قلمده سن ینه مرمرده قزدك سكه یی حالا

محمد مصطفی روحینه بو آب حیات آقدی

نه دلجو چشمه یاپدی فی سبیل الله علی پاشا

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin Deniz Tarafındaki Kitabesi

VEZÎRÂN-I CİHÂNIN ÂB-I RÛ-Yİ MA'DELET-CÛYİ 1145
VEKÎL-İ SALTANAT, SADR-I CEMÎL-İ SÂYE-İ MEVLÂ 1145
BENÂN-I DESTİNİ AYNİYLE EDİP LÜ'LE-İ MAKSEMDE 1145
ATÂŞI BAHR Ü BERDE MÂ-I CÛDU EYLEDİ İRVÂ 1145
BU İHYÂ EYLEDİ SÂKÎ-İ ÂB-I KEVSERİN NÂMIN 1145
ALÎ PÂŞÂ YÜZÜ SÛYÛNA GEL ÂB-I HAYAT İÇ M Â 1145
CİHÂNA ADLİ SÂRÎ, ÂB-I CÛDU DEHRE CÂRİDİR 1145
O SADR-İ EKREMÎ MEVLÂ MUAMMER ÊDE NUHÂSÂ 1145
HESÂB OLSÂ ÇIKAR HER MISRA'INDA VEHBİYÂ TÂRİH 1145
KALEMLE SEN YİNE MERMERDE KAZDIN SİKREYÎ HÂLÂ 1145
MUHAMMED MUSTAFÂ RÛHÛNA BÛ ÂB-İ HAYÂT AKDI 1145
NE DİL-CÛ ÇEŞME YAPTI Fİ-SEBİLİLLÂH ALÎ PÂŞÂ 1145

VEZNİ : 4 MEFÂÎLÜN
NÂZIMI : VEHBİ
YAZI NEV'İ : CELÎ TA'LİK
HATTATI : ?

(Bu kitâbenin hususiyeti, mevcud 12 merâun her birinin ayrı ayrı tam tarih oluşudur)

شه ستوده سیر خسرو سلیمان فر

جناب حضرت محمود خان ملک آرا

او آب روی سلاطین که ایکی اوچ شهرک

عطاش تشنه لبن ایتدی سو بسو اروا

محط عدهٔ شوکت غلطه طوبخانه

مراسی سفن نصرت اولان قاسم پاشا

برینی والده سلطان برنا و شاه جهان

سبیل و چشمه بنا سیله ایتدیلر احیا

انا صویندن زاید و تا اهل دولته تقسیم

قصور یرلره ده اولدی نجه چشمه بنا

فقط بو موضع خالی یه اولمیوب همت

سرابزار ایدی درپیش ایکن ایکی دریا

اكاده حضرت ايرشوب همت عليه ايله

سمی ساقیٔ کوثر کزیده وزرا

بو همت علوی بو سخاء مرتضوی

بو اعتقاد قوی بو نوازش ضعفا

بو هضم دولت بو عفت و دیانت ایله

او صدر محترمك مثلی کلمدی حقا

وزیرلر اره سنده نیجه مسلّم ایسه

بو چشمه ساریده اولدی او دکلو مستثنا

خدا مقام شریفنده ایلیوب دائم

نیجه مآثره توفیق ایلیه مولا

یازلسه طاقنه شایسته واقفا تاریخ

یرینده اولدی بنا چشمهٔ علی پاشا

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin Kara Tarafındaki Kitabesi (Yola Bakan Cephe)

ŞEH-Î SÜTÛDE-SİYER, HÜSREV-İ SÜLEYMAN-FER
CENÂB-I HAZRET-İ MAHMÛD HÂN-I MÜLK - ÂRÂ
OLUP RÛ-Yİ SELÂTÎN Kİ, İKİ ÜÇ ŞEHRİN
ATÂŞ-I TEŞNE-LEBİN ETTİ SÛ-BE-SÛ İRVÂ
MAHATT-I İDDE-İ ŞEVKET GALATA, TOPHÂNE
MERÂSÎ-İ SÜFÜN-Î NASR OLAN KÂSIMPÂŞÂ
BİRİNİ VÂLİDE SULTAN, BİRİN O ŞÂH-I CİHAN
SEBÎL Ü ÇEŞME BİNÂSİYLE ETTİLER İHYÂ
ANÂ SUYUNDAN EDİP EHL-İ DEVLETE TAKSÎM
KUSÛR YERLERE DE OLDU NÎÇE ÇEŞME BİNÂ
FAKAT BU MEVZI'-İ HÂLÎYE OLMAYIP HİMMET
SERAB-ZÂR ÎDİ DER-PÎŞ İKEN ÎKİ DERYÂ
ANÂ DA HIZR ERİŞİP HİMMET-İ ALİYYE İLE
SEMİYY-İ SÂKÎ-İ KEVSER, GÜZÎDE-İ VÜZERÂ
BU HİMMET-Î ALEVÎ, BU SEHÂ-YI MURTAZAVÎ
BU ÎTİKÂD-I KAVÎ, BU NEVÂZİŞ-İ ZUAFÂ
BU HAZM-İ DEVLET Ü BÛ İFFET Û DİYÂNET İLE
O SADR-I MUHTEREMİN MİSLİ GELMEDİ HAKKÂ
VEZİRLER ARASINDA NİCE MÜSELLEM İSE
BU ÇEŞME-SÂRÎ DE OLDU, O DENLÜ MÜSTESNÂ
HUDÂ MAKÂM-I ŞERÎFİNDE EYLEYİP DÂİM,
NİÇE MEÂSİRE TEVFÎK EYLEYE MEVLÂ

YAZILSA TÂKINA ŞÂYESTE VÂKIFÂ, TÂRÎH:
"YERİNDE OLDU BİNÂ, ÇEŞME-Î ALÎ PÂŞÂ"
1145

VEZNİ : MEFÂİLÜN, FEİLÂTÜN, MEFÂİLÜN, FEİLÛN (FA'LÜN)

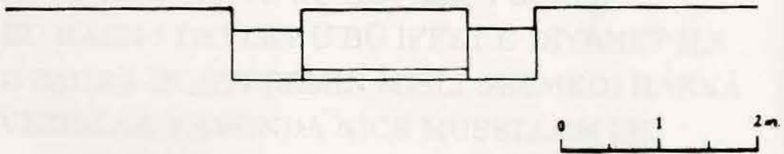
NÂZIMI : VÂKIF

YAZI NEV'İ : CELÎ TA'LÎK

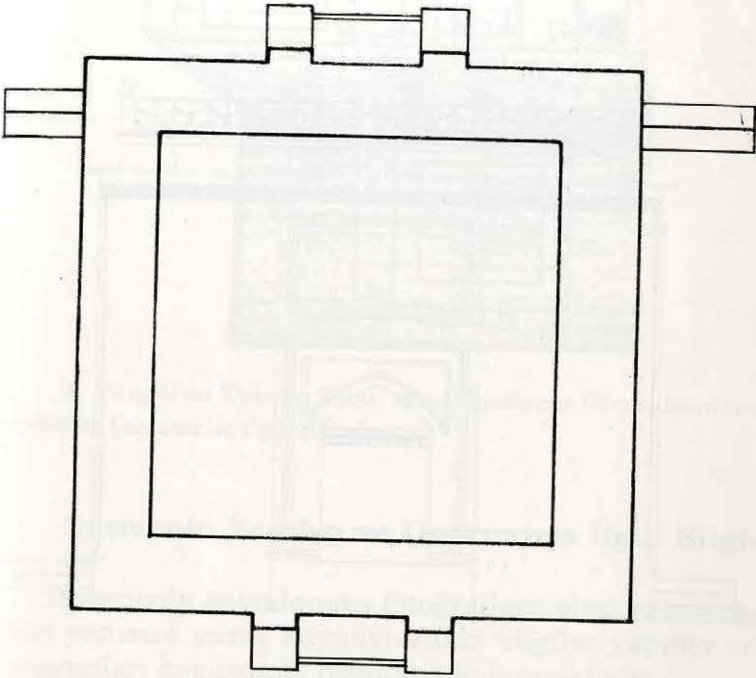
HATTATI : ?

Çeşmenin Konumu :

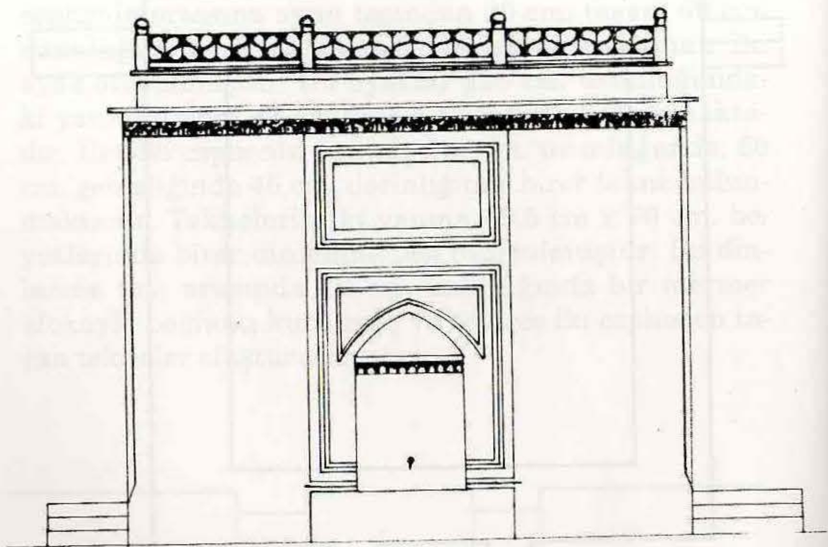
Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi 756 cm. uzunluğunda, 755 cm. genişliğinde bir kareden oluşan bir meydan çeşmesidir. Aynı zamanda hazne vazifesini görmüş olan bu kare gövdenin iki cephesi süslenmemiş, sade mermer bloklarla kaplanmıştır. Diğer iki cephesinde musluk lülelerinin bulunduğu ayna taşı, dinlenme taşları ve tekneler vardır. Gövdenin üstünde çatı ve saçak yer almaktadır. Muslukların bulunduğu iki cephenin ortasına ayna taşından 20 cm. taşan, 69 cm. uzunluğunda, sivri kemerle birbirine bağlanan iki ayak oturulmuştur. Bu ayaklar 225 cm. uzunluğundaki yan ünitelere 22 cm.lik bir taşıntıyla bağlanmaktadır. Her iki cephenin önünde 168 cm. uzunluğunda, 60 cm. genişliğinde 46 cm. derinliğinde birer tekne bulunmaktadır. Teknelerin iki yanına 49.5 cm x 70 cm. boyutlarında birer dinlenme taşı oturtulmuştur. İki dinlenme taşı arasında 10 cm. kalınlığında bir mermer blokuyla bağlantı kurulmuş ve böylece iki cepheden taşan tekneler oluşturulmuştur.

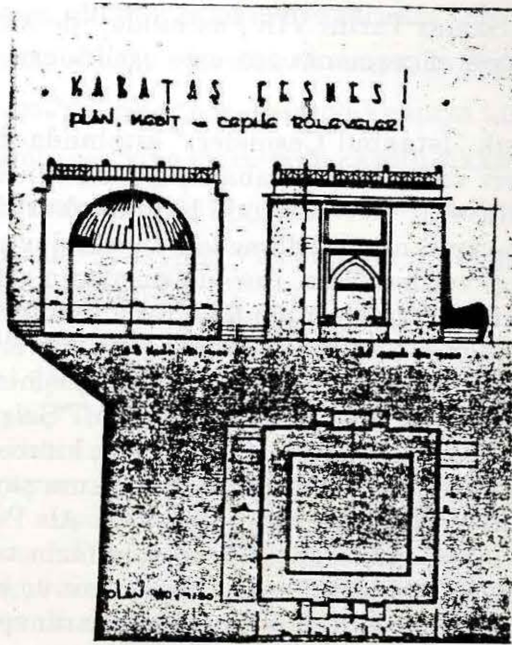
2- Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin musluk lülelerinin bulunduğu iki cephenin vaziyet planı. (Çizim: Yrd. Doç. Dr. Ali Baş.)

3- Yüngül'ün Taksim Suları kitabının 62. sayfasındaki plandan yararlanılarak yapılan çizim.

4- Yüngül'ün aynı eserinden yararlanılarak çizilen röleve.

5- Yüngül'ün Taksim Suları isimli kitabının 62. sayfasından Kabataş Çeşmesi ile ilgili çizimler.

Çeşmenin Yapılışı ve Onarımıyla İlgili Bilgiler

Çeşmenin yayınlanmış fotoğrafları, plan ve röleveleri yanısıra yazılı kaynaklardaki bilgiler yapılışı ve onarımları konusunda bizleri aydınlatmaktadır.

Arseven "L'Art Turc", kitabında eserin bir cephesinin fotoğrafını [1] yayınlamıştır. Aynı fotoğrafı daha son-

1- Arseven, a.g.e., s. 85

ra "Türk Sanatı Tarihi VII. Fasikülde [1] de kullanmıştır. Bu fotoğraf çeşmenin süsleme özelliklerini yansıtmaktadır.

Tanışık "İstanbul Çeşmeleri" kitabında çeşmenin orjinal yeri konusunda "Kabataş iskelesinin karşısındaki merdivenli set üzerinde bulunmaktaydı" [2], demekte ve yapının nakledilmeden önceki durumu hakkında bilgi vermektedir. Burada çeşmenin set üzerindeki konumu sergileyen üç fotoğraf [3] vardır. Aynı kitapta çeşmenin kitabeleri hakkında bilgi verilmektedir. Tanışık'a göre kitabeler şöyledir: Çeşmenin arka yüzünde (bugün yola bakan cephede) "Şair Bursalı Müderris Vakıf Efendiye ait altı kıtalık kitabe şu tarih Vabeyitle nihayetlenmektedir. Yazılsa takına şayeste Vakıfa tarih, Yerinde oldu bina çeşme-i Ali Paşa 1145 (1732 M.). Son mısra epçet hesabıyla fazla tutmaktadır"[4] "Deniz yüzündeki Seyit Vehpi'ye ait üç kıtalık kitabenin-yedinci mısra müstesna-her mısraı epçet hesabıyla 1145 tarihini gösteriyor. Bu üç kıta:

Veziran-ı cihanın ab-ı ruy-i madeletcuyu

Vekil saltanat sadr-ı cemil saye-i mevlâ

Benan-ı desti ayniyle idip lüle maksimde

Utaşı bahrü berde ma-i cudu eyledi irva

Bu ihya eyledi sâki ab-ı kevseri namın

Ali Paşa yüzü suyuna gel ab-ıhayat iç ma

1- Celal, Esat, Arseven, Türk Sanatı Tarihi, Maarif Basımevi, İstanbul, s. 495.

2- Tanışık, a.g.e., s. 85.

3- Tanışık, a.g.e., s. 86, 88.

4- Tanışık, a.g.e., s. 85.

Cihana adli ab-ı cudu dehre caridir

O sadr-ı ekrem 'i mevlâmuammer ide Nuhâsâ

Hisabol"se" çıkar her mısrada Vehpiya tarih

Kalemle sen yine mermerde kazdın sikkeyi Hâlâ

Muhammed Mustafa ruhuna bu ab-ıhayat aktı

Ne dilcu çeşme yaptı Fisebillillâh Ali Paşa

1145 (1732 M.)

Seyit Vehpi'nin bu şahaser tarihi çeşmenin değerini bir kat daha yükseltmiştir denilebilir" [1].

Yüngül "Taksim Suyu Tesisleri" kitabında çeşmenin kitabelerinden deniz tarafında bulunanının her mısraı altına rakkamla tarih hakkedilmiş olup kasidenin on iki mısraından her birinin ebced hesabına göre tarih olması dolayısıyla bu kaside pek maruftur, [2] şeklinde bilgi vermektedir. Aynı kaynakta "İstanbul Çeşmeleri isimli eserin yazarı Hilmi Tanışık yalnız sekizinci mısraın tarih olmadığını yazıyor. Gerçekten: Cihâna adli sârî âb-ı cudu dehre câridir tarzında mermere hakkedilmiş bulunan sekizinci mısra ebcede göre hesaplanırsa 1107 bulunur. Fakat bu mısrada âb yerine aynı mânayı gelen mâ yazılırsa mısraının ebced hesabına göre tutarı 1146 eder. Esasen baştan ikinci mısra da keza 1146 tarihini vermektedir. Gerek ikinci mısrada gerekse tarafımızdan düzeltilen sekizinci mısrada birer hemze mevcut olup eğer bu hemzeler hesaba katılmazsa her iki mısra 1145 tarihini verebilir. Fakat hemzeleri saymamak ebced hesabı tekniğine aykı-

1- Tanışık, a.g.e., s. 87 .
2- Yüngül, a.g.e., s. 54 .

rıdır" [1], diyerek Tanışık'ı eleştirmektedir. Burada yapının her iki cephesindeki kitabe metinleri aynen verilmiştir. [2] Bu kitapla yazarın çeşmeye en büyük katkısı çizdiği plan ve rölevedir. [3]

Yılmaz Önge, "Anadoluda Osmanlı ve Selçuk Camiilerinde Sebil ve Şadırvanlar", başlıklı doktora tezinde su mimarisinin belli başlı örneklerini belirtiken ve tanıtırken bunların devirlere göre değişim ve gelişmelerini aktarırken, Kabataş Hekimoğlu Çeşmesi'ne de yer vermiş, Yüngül'den yararlanarak eserin plan ve görünüşünü vermiştir [4].

Çeçen, "İstanbul'da Osmanlı Devri'ndeki Su Tesisleri" kitabında, "Sayı 1204, semt Kabataş, Mahalle Hüseyin Avni, Sokağı cadde, nevi çeşme, vakıfı Ali Paşa, durumu mamur, suyun cinsi Taksim" [5] şeklindeki kayıdı 13.5.1930 tarihli defterden aktararak: Çeşmenin nakledilmeden önceki açık adresi yanırısa akan suyun cinsi ve vakıf sahibi hakkında bilgi vermektedir.

Bahaeddin Yediyıldız, "Institution Du Vaqf Au XVIII Siecle En Turquie", kitabında 18 yüzyılda vakıf kuruluşları arasında 94 çeşme, 16 sebil, 8 su kuyusu olduğunu belirtmekte [6], bunların işlevlerine değinmek-

---

1- Yüngül, a.g.e., s. 54
2- Yüngül, a.g.e., s. 55.
3- Yüngül, a.g.e., s. 62.
4- Yılmaz, Önge, Anadolu'da Osmanlı ve Selçuk Camiilerinde Sebil ve Şadırvanlar, 1972, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi. Sanat Tarihi Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi.
5- Kazım, Çeçen, İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi Matbaası, 1984, sayfa numarası yoktur.
6- Bahaeddin, Yediyıldız, Institutiın Du Vaqf Au XVIII Siecle En Turquie. EditionsMinistere de la Culture 1188, Serie D'Ouvrages culturels 162. 1990 s. 82.

te [1], kısa tanımlarını yapmakta [2], bu kuruluşlardaki personelin dökümünü vermektedir.[3] Yazar aynı eserde Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Arşivinden sağladığı, Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Sebilinin fotoğrafını yayınlamıştır. [4]

Sema Öner "İstanbuldaki Meydan Çeşmelerinde Süsleme", başlıklı bilim uzmanlığı tezinde incelediği altmış üç çeşme arasında Hekimoğlu Ali Paşa çeşmesi'ne yer vermiş yapının kitabeleri, malzeme ile mimari özellikleri ve süslemeleri hakkında geniş bilgi vermiştir. [5]

B. Walter Denny, "Revivalism In Turkish Art: The Hekimoğlu Ali Paşa Mosque In İstanbul", konulu tebliğinde Hekimoğlu Camii'nin süslemelerinin özelliklerini anlatırken: Kabataş'taki Ali Paşa Çeşmesi, Sultan Ahmet'teki 111. Ahmet Çeşmesi gibi Hekimoğlu Camii'nin taş işçiliği ve süslemelerinin aynı atelye tarafından yapılmış olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. [6]

Önceden belirtildiği gibi yapı 1958 de eski yerinden deniz kenarına nakledilmiş dolayısıyla bir onarım geçirmiştir. İkinci bir onarım ise 1986-87 Beyoğlu Belediyesi'nin 11/2/1986 tarihli izin kararı ve Taşınmaz Kültür Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 21/2/1986

1- Yediyıldız, a.g.e., s. 200.

2- Yediyıldız, a.g.e., s. 83, 302-311.

3- Yediyıldız, a.g.e., s. 293.

4- Yediyıldız, a.g.e., s. 249, Tableau 42.

5- Öner, a.g.e., s. 89 - 98.

6- B. Walter, Denny, Revivalism In Turkish Art: The Hekimoğlu Mosque In İstanbul, VII. International Congress of Turkish Art, Polish Scientific Publishers Warsaw, 1990, s. 85.

tarih ve 2011 sayılı kararı ile danışman Lemi Merey, Öztaş Ltd. Şti. tarafından gerçekleştirilmiştir.

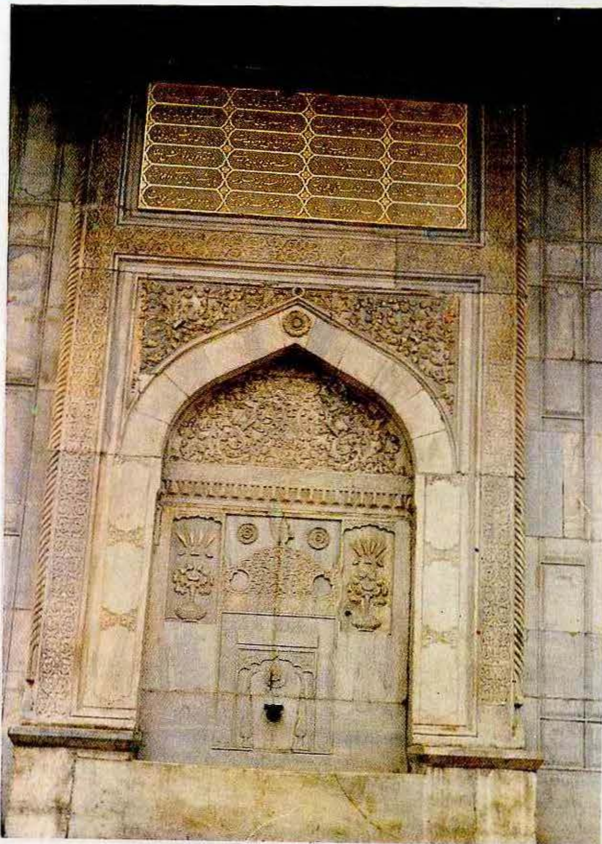
Çeşmenin Bugünkü Durumu :

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi kare gövdeli tasarlanmış dört cepheli bir meydan çeşmesidir. Yapının iki cephesi hiç süslenmemiş sade mermer bloklarıyla kaplanmıştır. Yol ve denize bakan iki cephesi ise mermer işçiliğiyle süslenmiş bloklarla kaplanmıştır. Süslemelere sahip iki cephede musluklar vardır. Diğer cephelerde musluklar bulunmamaktadır. Ortaya sivri kemerle birbirine bağlanan profilasyonlu iki ayak oturtulmuştur. Kemerin üstünde kitabe panosu görülmektedir. Kitabenin üstünde bir sıra mukarnas ve palmetlerden oluşan bir bordürle saçağa ulaşılmaktadır. İki ayak arasındaki sivri kemerle sınırlanan niş içine ayna taşı monte edilmiştir. Ayna taşının iki yanında birer dinlenme taşı ile cephelerden iyice taşan birer tekne yerleştirilmiştir. Üzeri yer yer bitkisel bezemelerle süslenmiş sivri kemerin aynası da bitkisel bezemeyle dekore edilmiştir. Benzer bir durum sivri kemerin köşe üçgenleri için söz konusudur.

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'ni süsleyen dekore edilmiş mermer kaplamalar yol ve deniz cephesi olarak iki ana başlık altında toplanarak yola bakan cephenin ayna taşından başlayarak şöyle özetlenebilir:

Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, köşe üçgenleri birer çiçek dalı motifiyle bezenmiş, dilimli sağır bir kemer gözü içine iki selvi motifi oturtulmuştur. Selvilerin ortasında iç içe yerleştirilerek oluşturulmuş bir rozet bulunmaktadır. Gövdeleri çavuş nişanı biçiminde

çizgilerle taranmış selvilerin gövdeleri içe doğru kıvrılarak tasarlanmıştır. Üstüne süslenmemiş dikdörtgen bir pano oturtulmuş bu panonun çevresi içi işlenmeden boş bırakılmış dilimli madalyon sırasından oluşan bir suyla kuşatılmıştır.

11- Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin yola bakan cephesindeki musluk, tekne ayna taşı, ayna taşını kuşatan süslemeler ve kitabe.

12- Hekimoğlu Alı Paşa Çeşmesi'nin yola bakan cephesinden detay.

13- Yola bakan cephedeki ayna taşı.

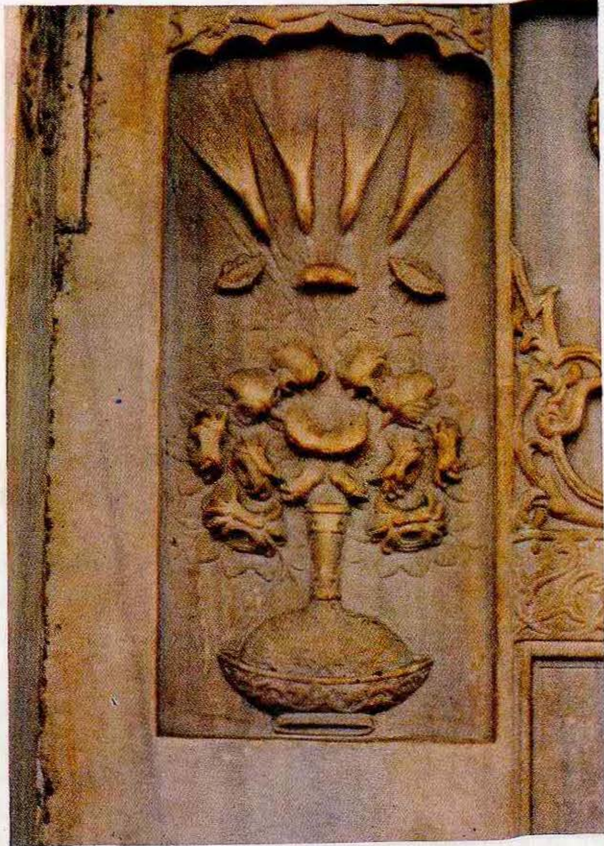

14- Ayna taşının üstünde bulunan yelpaze motifi.

İki parça mermer blokundan oluşan ayna taşının üzerine açık ve kapalı palmetlerden meydana gelen bir bordür onun üzerine iki tarafında birer rozet bulunan, içi kıvrık dallarla dolgulanmış dilimli gövdeli bir taç (yelpaze) oturtulmuştur. Bu taç motifi tepede bir ve iki yanda yarım palmet motifleriyle son bulmaktadır.

Taç motifinin iki tarafına vazo içine oturtulmuş çiçeklerden meydana gelmiş birer natürmort yerleştirilmiştir. Üzeri kıvrık dal motifleriyle süslenmiş, şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içine oturtulan onüç gül, dört krizantem ve dört lâleden oluşan natürmortlarda çiçekler farklı yansıtılmıştır. Lâleler profilden, güllerin güllerin: Dörtlü dört gonca ile birlikte profilden; biri tepeden: ikisi ise 'C' kıvrımla aşağı doğru yönlendirile-

rek tasarlanmıştır. Merkezdeki güllerden başlayarak dikey gelişme göstererek yükselen kompozisyonlar yukarda köşe üçgenleri dallarda süslenmiş, dilimli sağır kemerlerle çerçevelenmiştir.

15- Vazo içinde yerleştirilmiş çiçeklerle oluşturulmuş natürmortlar.

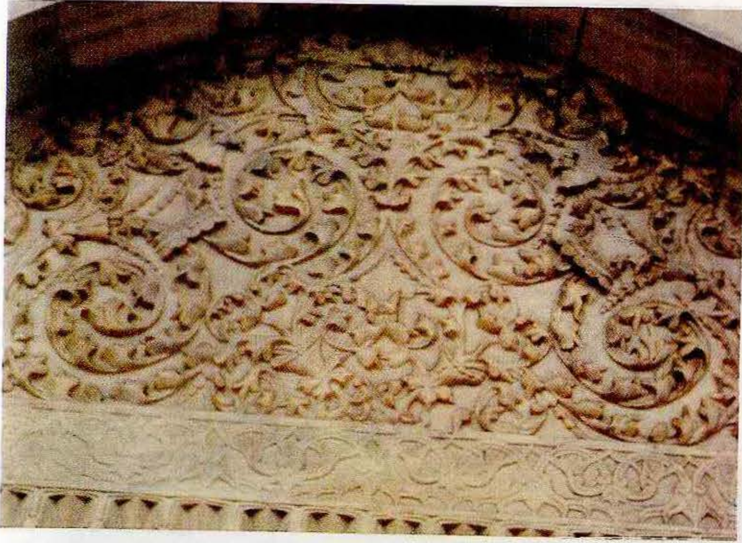
16- Vazo içinde yerleştirilmiş çiçeklerle oluşturulmuş natürmortlar.

Ayna taşıyla birlikte üç mermer blokuna işlenen bu natürmortların üstünde bir sıra mukarnas; mukarnasın üstünde açık palmet, rumi ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir bordür vardır. Bu bordürle kemerin

17- Ayakların üstünü ve içini bezeyen süslemeler.

uzengi seviyesine ulaşılmaktadır. Ayakların içi kısmı ayna taşı üzerinde akan bordür, bir mukarnas sırası ve aşağı doğru yönlendirilmiş birer çiçek motifi ile süslenmiştir.

18- Kemer aynasından detay.

Kemer aynası aşırı kıvrımlı dallar, yapraklar ve boru çiçeğine benzeyen küpe çiçeklerinden oluşan bir komposizyonla bezenmiştir. Aynı konuyla işlenmiş benzer motifler kemerin köşe üçgenlerini de süslemektedir. Kilit taşı yuvarlak örgü motifiyle taçlandırılmış bir rozetle belirlenmiştir.

Kemerin söveleri karşılıklı yerleştirilmiş ikişer kartuş (pafta) içine oturtulan rozet çiçekleri ve yapraklarla bezenmiştir. Özengi seviyesinde kesintiye uğrayan karşılıklı birer, yarım kartuş vardır.

Kartuşlarla bezenmiş sövelerin dışında kıvrık dal ve rumilerden oluşan enli bir bordür bulunmaktadır. Burmalı sütüncelerle sınırlandırılmış bu bordür yukarıya doğru uzanarak saçağa ulaşmakta aynı zamanda

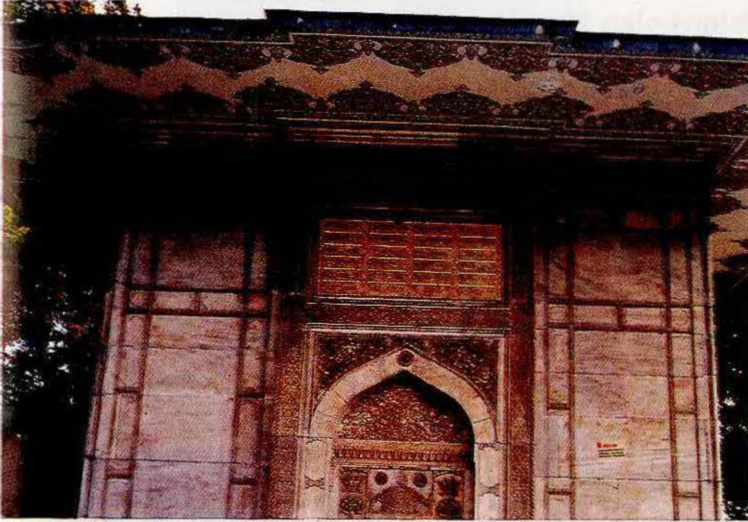

19- Kartuşlarla bezenmiş sövelerden detay.

iki kere doksan derecelik bir dönüş yaparak sivri kemerin köşe üçgenlerinin üstünde yer alan kitabeyi de alt ve üstten kuşatmaktadır. Böylece saçak altını da yatay olarak dolaşmaktadır. Kıvrık dallarla ve rumilerle oluşturulmuş enli bordürü bir sıra mukarnasla

bir sıra açık palmetlerle oluşturulmuş şeritler taçlamaktadır. Cepheden taşıntı yapan kemerin iki tarafındaki ünitelerde saçak: Bir sıra palmet suyu, bir sıra mukarnas ve açık palmetler, dallarla oluşturulmuş ikinci bir palmetli suyun üstüne oturtulmuştur.

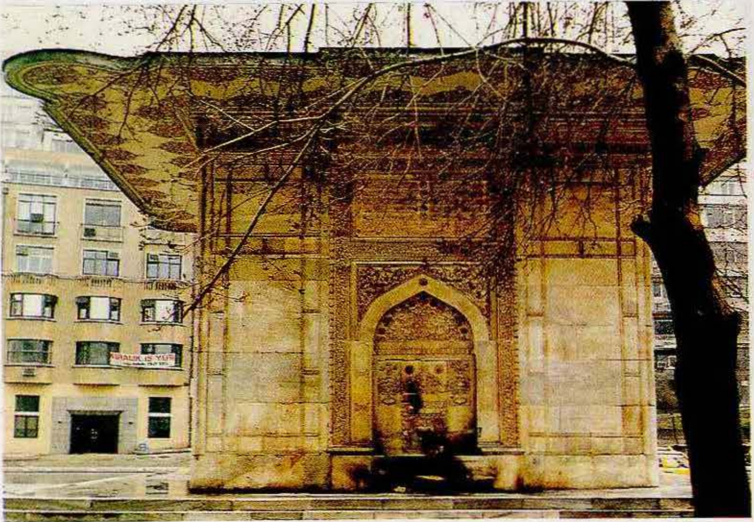
Sivri kemerin köşe üçgenleri üzerinde yeşil zemin üzerine sarı altın yaldızla boyanmış kitabe panosu vardır. Ali Paşa'nın ismi geçen kitabe altı satır olarak düzenlenmiştir. Her satır dörder mısradan oluşmaktadır. Böylece toplam yirmi dört küçük panoyla kitabe tasarlanmıştır.

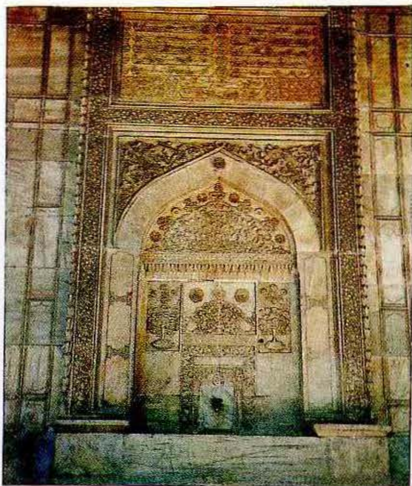
20- Yola bakan cephede yer alan kitabe.

Yapının deniz cephesi yola bakan cephesinin temel tasarımına benzer bir biçimde düzenlenmiştir. Ancak bu cephedeki süsleme elemanları diğerinden farklılıklar arzetmektedir. Bu cephedeki süslemeler ayna taşından başlayarak şöyle özetlenebilir:

Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, köşe üçgenleri kıvrık dal ve yapraklarla bezenmiş, sağır, dilimli bir kemer gözü içine ortasında bir çiçek motifi bulunan iki selvi ağacı motifi yerleştirilmiştir. Her iki selvi motifinin gövdesi çavuş nişanı biçiminde taranmış ve ağaçlar uçları içe doğru kıvrılarak yansıtılmıştır. Çevresi kıvrık dal ve yapraklardan oluşan bir çerçeveyle kuşatılmış olan bu dikdörtgenin üstünde palmet ve kıvrık dallardan oluşan bir bordür görülmektedir. Bu bordürün üstüne iki tarafında birer rozet bulunan, içi kıv-

21- Çeşmenın denize bakan cephesi.

22- Denize bakan cepheden detay.

23- Denize bakan cepheden detay

rık dallarla dolgulanmış, dilimli gövdeli bir taç motifi konmuştur. Bu taç (yelpaze) motifi tepede bir yanlarda yarım palmet motifiyle son bulmaktadır.

24- Yapının denize bakan cephesindeki ayna taşı.

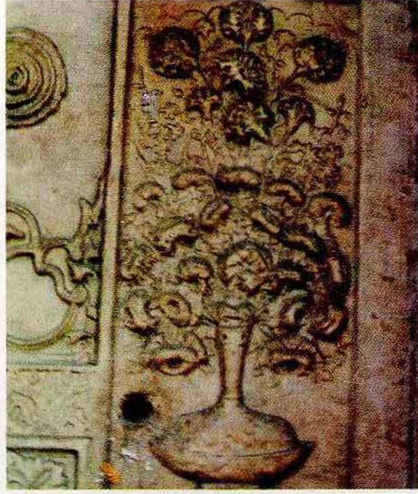
Taç motifinin iki yanında vazo içine oturtulmuş çiçeklerden oluşturulmuş birer natürmort bulunmaktadır. Üzeri kıvrık dal motifleriyle süslenmiş, şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içindeki dokuz karanfil, yirmi bir gül ve sümbül dallarından oluşan natürmortlarda çiçekler farklı açılardan verilmiştir. Ortadaki geriye dönmüş gülden gelişen kompozisyonlarda: "C" kıvrımlı dallara oturtulmuş, aşağı doğru dönmüş güllerle tasarımı aşağı doğru çekiş fark edilmektedir. Bu ikişer gül çevresine kat kat sıralanan çiçeklerle vazonun ince boynunun doldurulduğu görülmektedir. Yukarıdaki profilden verilmiş karanfillerle kompozisyonun dikey

eksendeki gelişimi tamamlanmıştır. Karşılıklı içe ve dışa doğru yönlendirilen çiçeklerle oluşturulmuş iki panoda üstte dilimli, sağır kemerle sınırlandırılmıştır. Yer yer üçüncü boyutun algılandığı kompozisyonda diğerlerine kıyasla başarılı perspektif denemeleri vardır.

Dört panoyla bezenmiş ayna taşının üstünde bir sıra mukarnas ile dal ve yapraklardan oluşan bir bordüre yer verilmiştir. Böylece kemerin üzengi seviyesine ulaşılmıştır. Ayakların iç kısmı ayna taşı üzerinde akan bordür, bir mukarnas sırası ve aşağı doğru yönlendirilmiş bir çiçek motifi ile bezenmiştir.

25- Deniz cephesini bezeyen vazoda çiçek motifleri.

26- Deniz cephesini bezeyen vazoda çiçek motifleri.

27- Ayakların içini ve üstünü benzeyen süslemeler.

Kemerin aynası aşırı kıvrımlı dallar, yapraklar ve boru çiçeğine benzeyen küpe çiçeklerinden oluşan bir komposizyonla süslenmiştir. Bu komposizyon kıvrımlı, kurdeleye benzeyen, dilimli bir çerçeveyle kuşatılmıştır. Bu çerçeve değişik türde çiçeklerle süslenerek bir taç gibi kemer aynasını bezeyen kompozisyonun üstüne oturtulmuştur. Bu kompozisyonu dışta süslenmemiş sivri kemer sınırlamaktadır.

28- Kemer aynasını bezeyen kompozisyon.

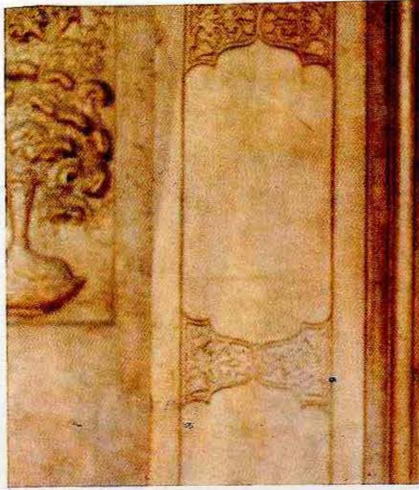
Sivri kemerin üstündeki köşe üçgenleri kıvrık dal ve yapraklardan oluşan birer tasarımla bezenmiştir.

29- Sivri kemerin köşe üçgenlerindeki süslemelerin birinden detay.

Sivri kemerin kilit taşı yuvarlak bir örgü motifiyle belirlenmiştir. Kemerin söveleri karşılıklı yerleştirilmiş ikişer kartuş içine oturtulan karanfil ve yapraklarla bezenmiştir.

Kartuşlarla bezenmiş sövelerin dışında kıvrık dal ve yapraklardan oluşan enli bir bordür görülmektedir. Boğumlarla oluşturulmuş sütüncelerle sınırlandırılmış bu bordür saçağa kadar ulaşmaktadır. Aynı diğer cephede olduğu gibi enli bordür sivri kemerin üstündeki kitabeyi de alttan ve üstten kuşatmaktadır. Böylece saçak altını yatay olarak dolaşmaktadır.

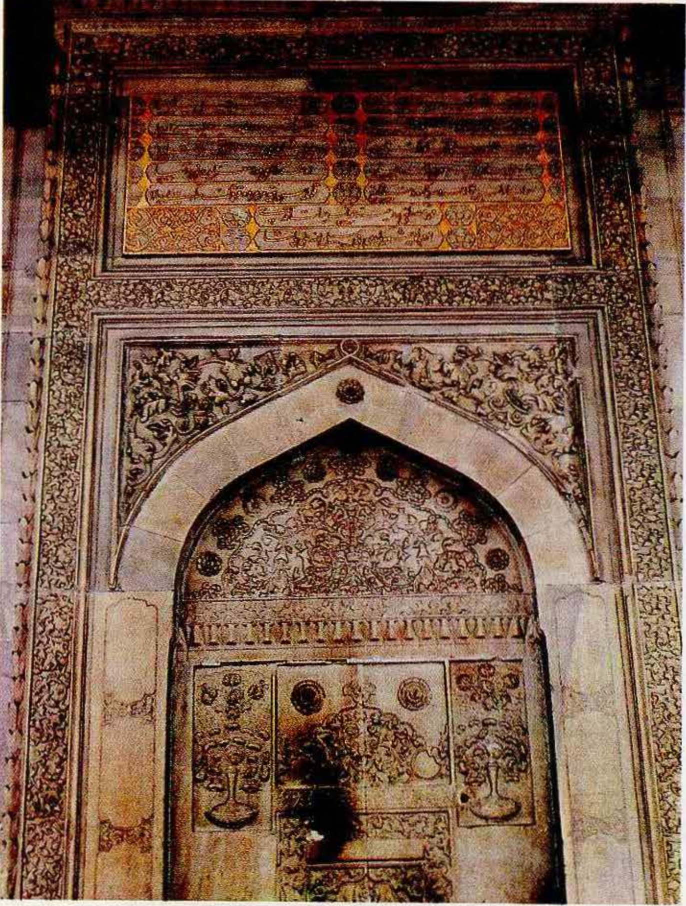

30- Kemer söveleri ve ayakları bezeyen süslemelerden detay.

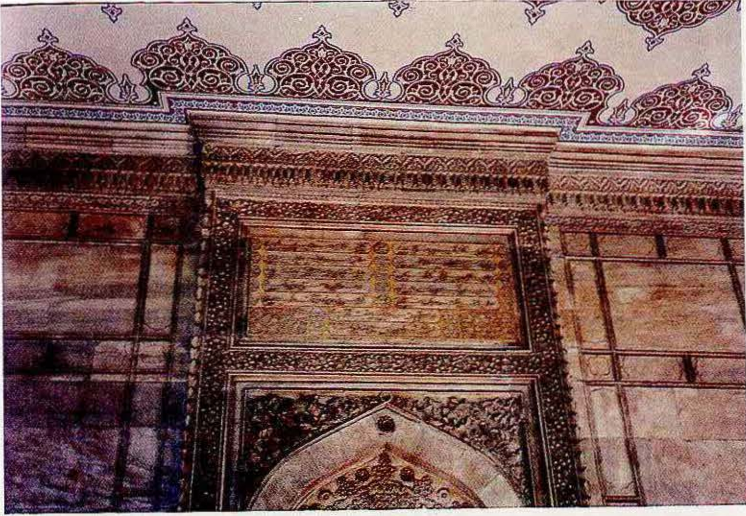
31- Kemer söveleri ve ayakları bezeyen süslemelerden detay.

Yer yer altın yaldızla boyanmış olan kitabe yan yana yerleştirilmiş beşer panonun altına oturtulmuş iki panoyla diğer bir ifadeyle toplam on iki panoyla tasarlanmıştır.

32- Çeşmenin deniz cephesindeki kitabenin görünüşü.

Saçak içinde görülen kırmızı mavi ile yapılmış kalem işi süslemeler 1987 yılında Muzaffer Uyar'ın ekibi Enver ve İsmet Ustalar tarafından yapılmıştır. Önceden belirtildiği gibi 1958 yılında deniz kenarına nakledilen yapı; 1986-87 yıllarında yüksek mimar Lemi Merey'ın danışmanlığında Beyoğlu Belediyesi'nce onarılmıştır.

33- Çeşmenin saçak ve altından detay.

34- Çeşmenin saçak içindeki süslemelerinden detay.

DEĞERLENDİRME

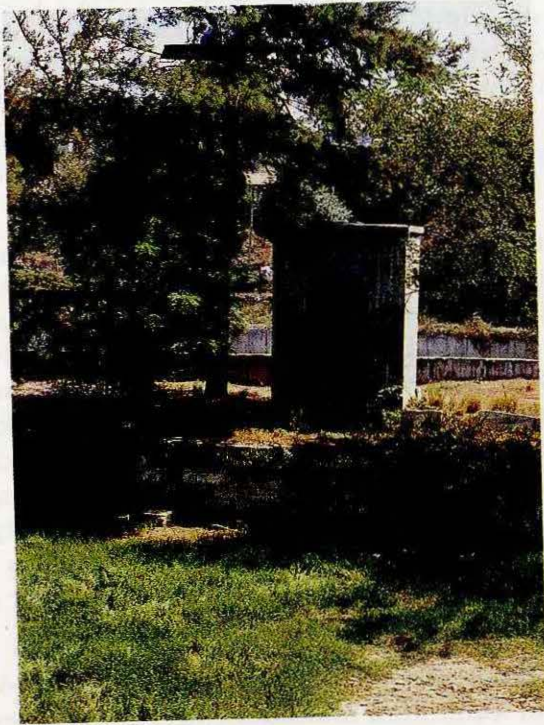
III. Ahmet Dönemi ile I. Mahmud Dönemi arasındaki geçiş döneminin özelliklerini ve I. Mahmud Dönemi'nin yeniliklerini yansıtan, Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi Türk sanatının hem plastik hem fonetik s.-natlar dallarında ulaştığı düzeyi sergileyen, seçkin bir örnektir. Bu çeşme gerek Lâle Devri ve gerek hemen sonrası ile ilgili bilgiler veren değerli bir belge niteliğindedir. Burada hem Lâle Devrinin bazı özelliklerinin tekrar edildiği hem de yeni yorumların bir arada sunulduğu gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle bu yapı geleneksel olarak nitelendirilebilinecek bazı özelliklerle yeni biçim ve biçimlendirmelerin sentezinin verildiği bir eserdir.

Kare gövdeli bir haznenin iki tarafına monte edilmiş iki çeşmeden oluşan Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi: Hazinenin iki cephesine birer çeşme oturtulmuş bir yapıdır. Burada iki cephede: Musluk lülelerinin bulunduğu ayna taşı, iki ayak arasında bulunan bir niş içine oturtulmuştur. İki niş de sivri bir kemerle taçlandırılmıştır ve önünde bir tekne vardır. İki tarafta da ayaklar iki yönde sütüncelerle yapının yan ünitelerine bağlanmaktadır. Her iki cephede dikdörtgen bir gelişme gösteren yapının iki cephesi zengin taş işçiliği ile süslenmiştir. Yapının üstü yeni yapılmış bir çatıyla örtülüdür.

Bu çeşme yapıyı oluşturan bazı mimari öğeleri, strüktürü, kullanılan malzemesi, uygulanan işçiliği ve süslemeleriyle 18. yüzyıl İstanbulu'nun bazı çeşmele-

riyle benzerlikler göstermektedir. Aynı işlevden yola çıkılarak tasarlanmış örneklerde benzer mimari çözümler, benzer konu seçimi ve biçimlendirmeler yanısıra benzer beğeniye işaret eden estetik yaklaşımlar fark edilmektedir.

İki cephesine birer çeşme yapılmış Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi: Dikdörtgen gövdeli, iki cephesinde birer çeşme bulunan Kağıthane'deki III. Ahmet Çeşmesi'ni akla getirmektedir. Ancak Hekimoğlu Çeşmesi anıtsal

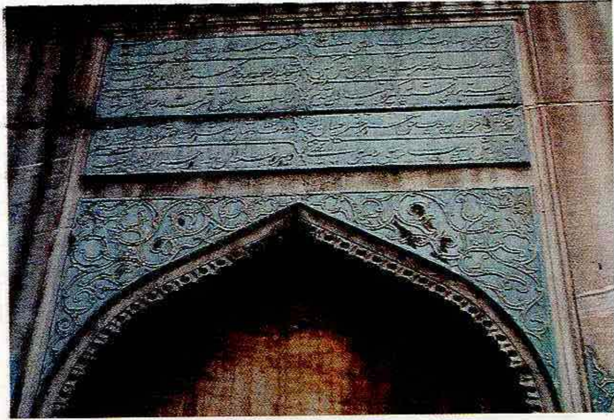

35- Kağıthanedeki III. Ahmet Çeşmesi'nin ön cephesi.

36- Kağıthanedeki III. Ahmet Çeşmesi'nin arka cephesi.

kuruluşuyla ve iki cephesindeki süslemelerle daha küçük boyutlu ve bir cephesi diğerine kıyasla az süslenmiş III. Ahmet Çeşmesi'nden daha gelişmiş bir projeye ve zengin süslemelere sahiptir. Her ikisinin de bir set üzerine yerleştirilişi ve süslü cephelerinin ya denize ya dereye bakışı ilgi çekmektedir. Her ikisine de Vehpi'nin tarih düşürdüğü fark edilmekte ve 1134 (1731 M.) tarihli III. Ahmet Çeşmesi'nin projesinin daha da geliştirilerek Hekimoğlu Çeşmesi'nin yapılmış olabileceği ihtimali belirmektedir. İki yapının da ayna taşla-

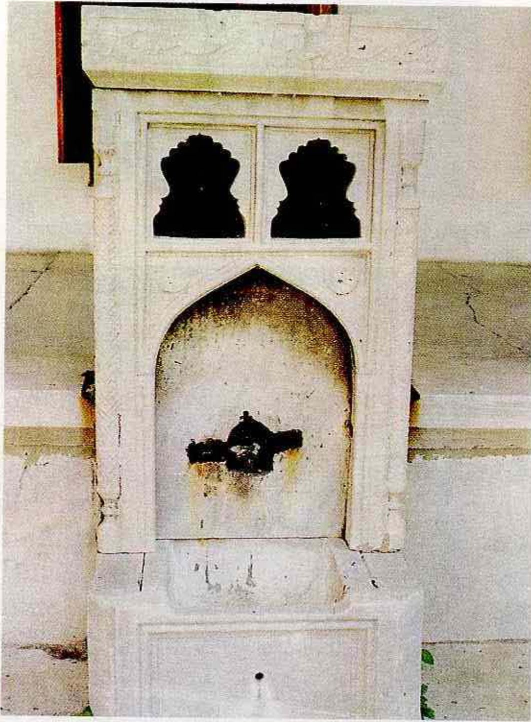

37- Kağıthane'deki III. Ahmet Çeşmesi'nin ayna taşını taçlayan sivri kemer.

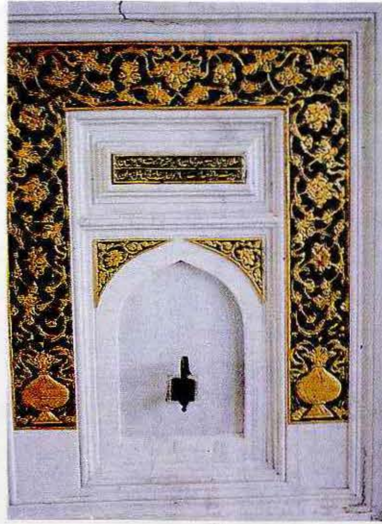
rının sivri bir kemerle sonuçlanan bir niş içine oturtulması ve süslemelerdeki bazı benzerlikler böyle bir düşünceyi güçlendirmekte ve on bir sene arayla bu çekirdekten gelişen bir planın uygulanmış olabileceğini akla getirmektedir.

Bilindiği gibi İstanbul'daki sivri kemerle sonuçlanan bir niş içine oturtulmuş ayna taşına sahip pek çok çeşme bulunmaktadır. Çeşitli boyutlarda ve farklı konumlarda inşa edilmiş bu yapıların yalnız ayna taşı ve tekneden meydana gelen türleri vardır. Konumları açısından oda, avlu, sokak ve meydan çeşmeleri olarak inşa edilmiş bu yapıların başka bir yapıya monte edilenleri yanısıra ayrı bir yapı olarak yapılmış olanları mevcuttur. Ayrı bir yapı niteliği arzeden örnekler arasında haznenin bir, iki ve dört cephesinde bir veya birden fazla çeşme yerleştirilmiş çeşitlemeleri görülmektedir. Bazı örneklerde aynı bazı örneklerde farklı boyutlarda çeşmeler kullanılmıştır.

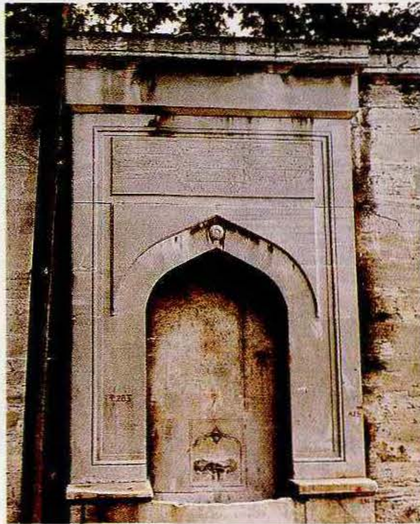
Örneklersek Topkapı Sarayı Arz Odası duvarına yapışık çeşme sivri kemerle bezenmiş bir ayna taşı ve bir tekneden oluşmaktadır. Şehzadeler avlusundaki küçük çeşme ise üç boyutlu bir yapı niteliğindedir. Üsküdar'daki III. Ahmed Çeşmesi Yeni Valde Camii'nin avlusunu kuşatan duvar üzerine monte edilmiştir. Humbaracıbaba Yokuşu'ndaki Halil Ağa Çeşmesi'nin ise arkasında hazne vardır. Benzer bir durum Kazancı

38- Topkapı Sarayı'ndan Şehzadeler Dairesi avlusundaki çeşme.

39- Topkapı Sarayı Arz Odası önündeki çeşme.

40- Üsküdar'daki 1710 tarihli III. Ahmet Çeşmesi.

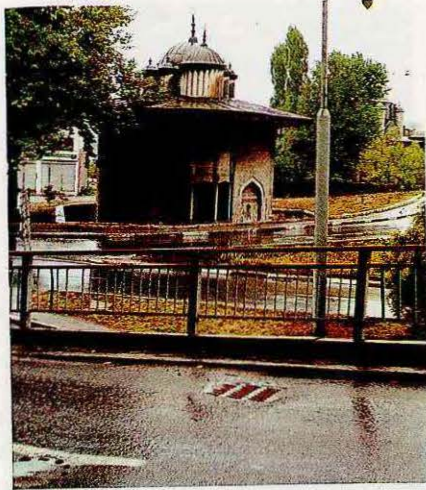

41- 1729 tarihli Halil Ağa Çeşmesi.

Yokuşu ile Başkurt Sokak köşesindeki Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi için söz konusudur. Onun da arkasında hazne bulunmaktadır. Bütün bu örneklerde çeşme ya tek cephede yer almaktadır ya da tek cepheden oluşmaktadır. Yapının bir cephesinde aynı boyutta çeşme bulunan ilginç bir eser Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'dir. Burada sebilin iki yanında sivri kemer içine oturtulmuş birer büyük ayna taşı ve tenke yan ve arka cephelerde ise küçük boyutlu çeşmeler bulunmaktadır. İki benzer ayna taşının aynı cephede kullanılmış olduğu Fatih'teki Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Çeşmesi çok orjinal bir örnektir. Farklı kemer sistemine sahip olmasıyla bu gruptan ayrılan çeşme haznelidir.

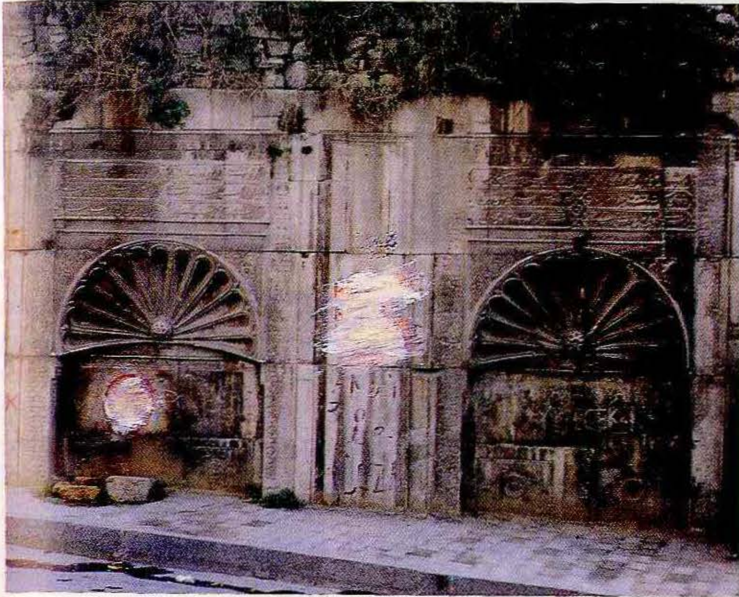
42- Kazancı Yokuşundaki 1732 tarihli Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi.

43- Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi.

44- Fatihteki Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin yan cephesi.

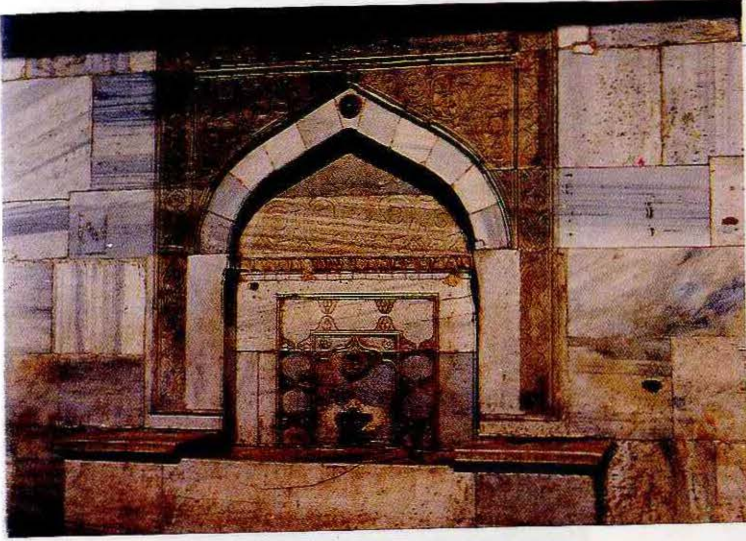

45- Aynı çeşmenin ön cephesi.

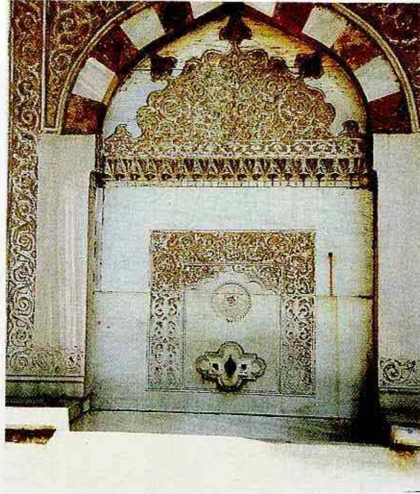
46- Fatihteki Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin arka cephesi haznenin görünüşü.

Dört cephesine aynı boyutta birer çeşme yerleştirilmiş ceşmeler anıtsal meydan çeşmeleridir. III. Ahmed Çeşmeleri, Tophane Çeşmesi bu grubun seçkin örneklerini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi bu çeşmeler hünkarların inşa ettirdiği yapılardır. Üç çeşme arasındaki geçişin örneğini oluşturan Hekimoğlu Çeşmesi aynı tarihli Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'ne bir çeşitlemenin ifadesidir. Devlet ricalinin yaptırdığı çeş-

47- Üsküdar'daki III. Ahmed Meydan Çeşmesi'nin bir cephesindeki çeşme.

meler arasında önemli bir yeri olan bu yapı dikdörtgen, kare v.b. gibi planlı haznelerin bir cephesine çeşme monte edilmiş yapıları kıyasla çok fonksiyonlu düşünülmüş ve iki cephesine çeşmeler monte edilmiş bir yapıdır. Burada Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Kemankeş, Beraketzade, Hacı Mehmet Ağa, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmeleri v.b. gibi 1731-1732 yıllarında yapılan çeşmeler veya Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Fatih

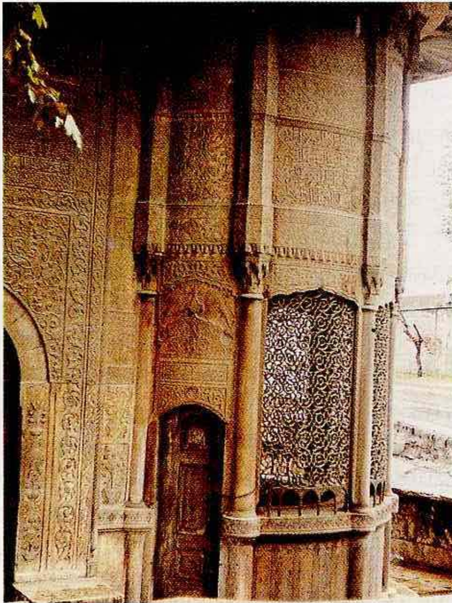

48- Sultanahmetteki III. Ahmet Çeşmesi'nin bir cephesindeki çeşme.

49- Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nin ön ve yan cephesinin görünüşü.

Damat İbrahim Paşa Çeşmeleri v.b. gibi on yıl önce yapılmış çeşmelerden farklı olarak yanının dört cephesi düşünülmüştür. Mermerle kaplanmış, ikisi süslenmemiş, ikisi süslenmiş cepheyle bir bütünlük sağlanmağa çalışılmış ve bütün yapı çeşme niteliğini kazanmıştır. Yalnız bir cepheye özen gösterilmemiş iki cephe ağırlıklı olmak üzere bütün yapıya eğilinmiştir. Bu bağlamda benzer anlayıştan yola çıkılarak yapılmış, Kağıthane III. Ahmet Çeşmesi'nden sonra bir aşamadır ve Azapkapı'daki sebili Saliha Sultan Çeşmesi cephe düzenlemesinin farklı bir çözümlemesi, Tophane Meydan Çeşmesi'ne bir hazırlıktır.

50- Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nden sebilin görünüşü.

Küçük boyutlu çeşmeler, oda, avlu, muhdes v.b. daha küçük boyutlu çeşmeler bir tarafa bırakılarak meydan ve anıtsal sokak çeşmeleri bir bütün olarak ele alınırsa hepsinde bir ayna taşı; ayna taşının önünde bir tekne; teknenin iki tarafında birer dinlenme taşı; dinlenme taşlarının bağlandığı dışa taşan iki ayağın klasik bir şema oluşturduğu gözlenmektedir. 1710-1732 yılları arasında yapılan çeşmeler de 47 cm. ile 69 cm. uzunluğunda ayaklar; 123 cm. ile 168 cm. uzunluğunda tekneler; 48 cm. ile 70 cm. x 48 cm. x 49 cm. arasında değişen dinlenme taşları yakın ölçülü elemanlarla tasarlanmış yapı kuruluşlarına işaret etmektedir.

Hekimoğlu Çeşmesi'nin denize bakan cephesi ve yola bakan cephesindeki bir grup mermer kaplama sarıya çalan pürüzsüz yüzeyli bir kaliteyle dikkati çekmektedir. Çeşmelerin bulunmadığı yan cepheler beyaz mermer panolarla kaplanmıştır. Yapının sarıya çalan pürüzsüz yüzeyli beyaz mermer panolar: Azapkapı, Bereketzade, Tophane, Üsküdar III. Ahmet, Kemankeş, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmelerinin bazı panolarını akla getirmektedir. Benzer kalitede mermer bazı küçük boyutlu çeşmelerde de görülmektedir. 1748 tarihinde yapımına başlanan Nuruosmaniye Camii [1] son cemaat bölümünde hemen kapı girişi yanında bulunan çeşme bu konuda seçkin bir örnek oluşturmaktadır. Bu yapı yan cephelerini kaplayan beyaz mermer panolarla: III. Ahmet (Topkapı Sarayı önü), Kasımpaşa Kap-

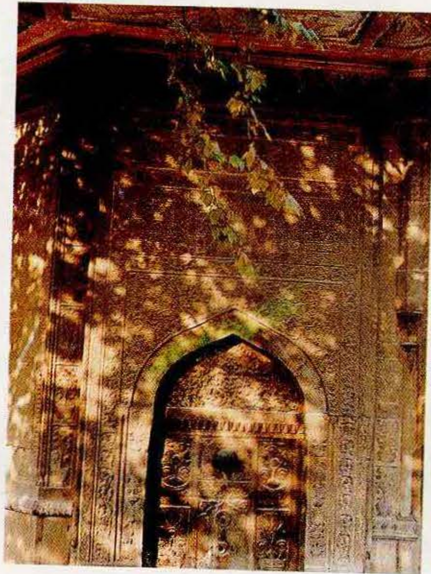

1- Tahsin, Öz, İstanbul Camiileri, C.I., Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VI. Seri-No. 5, 1962, s. 111.

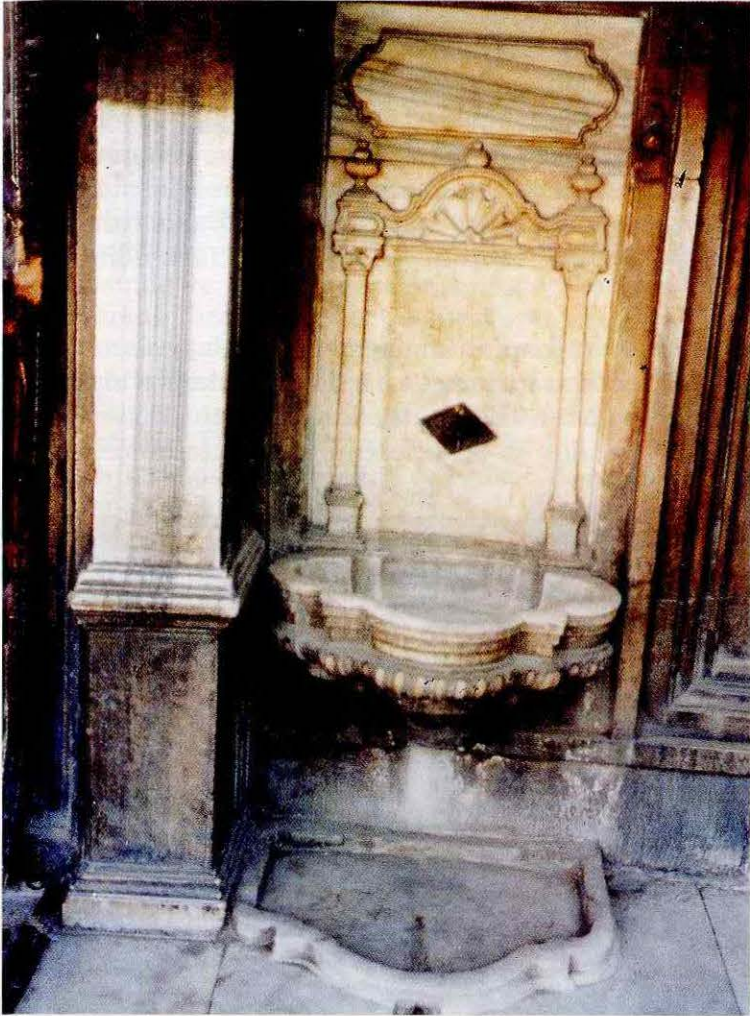

51- Sarıya çalan pürüzsüz yüzeyli beyaz mermerden yapılmış Kemankeş Çeşmesi'nden detay.

tan Hacı Hüseyin Paşa, Şişhane Hacı Mehmet Ağa, Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Taksim Maksemesi I. Mahmut ve bazı üniteleriyle Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmelerini kaplayan bazı mermer panoların çeşmelerde giderek daha çok kullanıldığını ya da III. Ahmet zamanındaki beyaz kaliteli mermerlerin giderek azaldığını düşündürmektedir. Ancak bu yapının yan cephelerinde görülen gri veya sarı damarlı beyaz mermerle yapılmış panolar ya çeşmenin bu ünitelerinin çeşmelerin bulunduğu iki cepheden önce yapıldığını ya bu ünitelerde bazı yerlere çeşme yapıldıktan sonra onarımlarla birlikte bazı ilaveler yapılmış olduğunu akla getirmektedir.

52- Sarıya çalan beyaz mermerden yapılmış, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi.

53- Sarıya çalan beyaz mermerden yapılmış, Nuruosmaniye Camii'nin kapısı yanındaki çeşme.

Hekimoğlu Çeşmesinde dikkati çeken başka bir özellik sarıya çalan mermer panolardaki işleniştir. Keski izleri silinerek yok olmuş, cilalanmış bir mermer panoların bazılarında çok üstün bir işçilik görülmektedir. Benzerlerine Bereketzade Çeşmesi, Tophane Meydan Çeşmesi, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmelerinin bazı panolarında da rastlanan bu panolarda heykeltraşlık düzeyine ulaşan bir beceri fark edilmektedir.

Gerek kullanılan malzeme, gerek uygulanan teknik ve gerekse süslemede seçilen konular ve biçimlendirme açısından III. Ahmet ile I. Mahmut Dönemi arasındaki geçişin iyi bir örneğini oluşturan bu çeşmenin

54- Bazı panoları sarıya çalan beyaz mermerden yapılmış, Tophane Meydan Çeşmesi'nden detay.

bezemelerinde bir grupta eskinin tekrarı bir grupta ise yeni yaklaşımlar dikkati çekmektedir. Örneklersek:

Çeşmenin ayna taşında gövdesi çavuş nişanı biçiminde taranmış, uçları içe doğru kıvrılarak yansıtılmış iki selvi ağacı motifiyle bezenmiştir. Benzerlerine Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi v.b. gibi 1732-1731 yılları arasında inşa edilmiş, çeşmeler yanısıra 1729 da yapılmış, Halil Ağa Çeşmesinde ve III. Ahmet Dönemi'nde yapılmış Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi'nde ve Aynalı Kavak karşısındaki çeşmede de rastlanmaktadır. Çeşmeler dışında mezar taşları ve su mimarisi ile ilgili yapılardan bazı musluk teknelerinde de selvi motifleri görülmektedir. Tekneler arasında Üsküdar Şemşi Paşa Camii'nin avlusundaki tekne ilgi çeken ve muhtemelen I. Ahmet Dönemi'ne ait bir örnektir. Hekimoğlu Çeşmesinin ayna taşlarında da görülmektedir. Böylece geleneksel olarak nitelendirilebilinecek bu motif estetik değerini yitirmeden I. Mahmut Dönemi'ne ulaşmıştır.

Hekimoğlu Çeşmesi'nde kullanılan yelpaze motifi: Yeni Camii Vezir kapısınının taçlarını, III. Ahmet Kütüphanesi önündeki çeşmenin taçını, Sultanahmet'teki III. Ahmet Çeşmesi'ni, Topkapı Sarayı Haremi'nde Hünkar Sofası'nın ucundaki koridorda yer alan çeşmenin üstündeki yelpaze motifini hatırlatmaktadır. Bu motif aynı zamanda Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Çeşmesi'nin ayna taşını bezeyen yelpaze motifini ve küçük boyutlu Ali Paşa Çeşmesi'ndeki yelpaze motifini akla getirmektedir. Diğer taraftan Hekimoğlu Camii'nin kapısı üzerindeki bazı birimleri farklı tasarlanmış yelpaze motifi yanısıra camiinin mimberi üzerindeki iki tarafından hurma dalı yükselen yelpaze motifi ile Azapkapı Saliha Sultan ve Tophane Meydan Çeşmesilerini bezeyen, iki tarafında hurma dalı yükselen

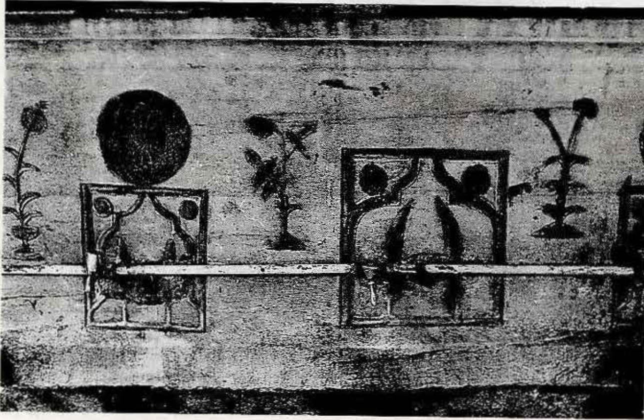

55- Humbaracıbaba Yokuşundaki Halil Ağa Çeşmesi ayna taşı.

yelpaze motiflerini düşündürmektedir. Bu durum klasik dönemde de görülen bu motifin bazı değişikliklerle Hekimoğlu Çeşmelerinde kullanıldığını ve bazı ilavelerle I. Mahmut Dönemi'ne geçirildiğine işaret etmektedir.

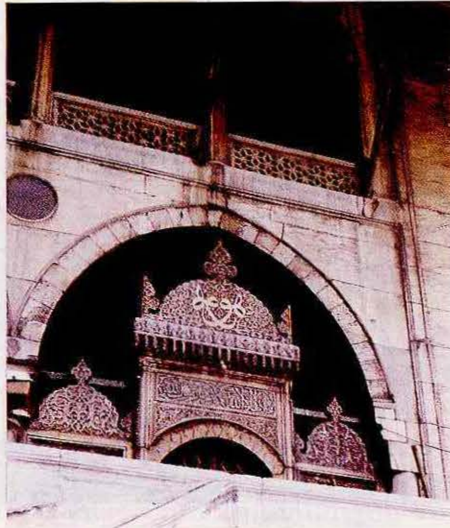

56- Köprülü Kütüphanesi önündeki mezarlıktan selvilerle bezenmiş bir mezar taşı.

57- Üsküdar Şemsi Paşa Camii avlusunda bulunan musluk teknesinden detay.

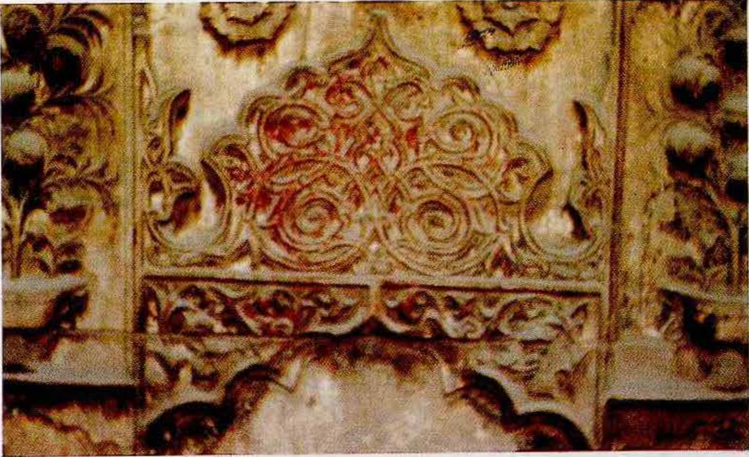
Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nin denize bakan cephesindeki kemer aynasını bezeyen bir palmetle taçlandırılmış ve bir yelpaze motifinden yola çıkılarak hazırlanmış kompozisyon Üsküdar ve Sultan Ahmet'teki III. Ahmet Çeşmelerinin kemer aynalarını hatırlatmaktadır. Bu kompozisyonda dolgu elemanı olarak kullanılmış, 'C' kıvrımlı dallar, boru çiçeğine benzeyen küpe çiçekleri; Azapkapı Saliha Sultan, Tophane Meydan ve Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmelerinin köşe üçgenlerini; Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin kemer aynasını düşündürmektedir. Hekimoğlu kemer aynasındaki komposizyon bir yıl önce Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesin'de farklı çiçeklerle denenmiş, aynı tarihli Azapkapı Saliha Sultanda bazı farklı birimlerle uygulanmış ve Tophane Meydan Çeşmesi'nde yenilenmiş bir çeşitlemedir.

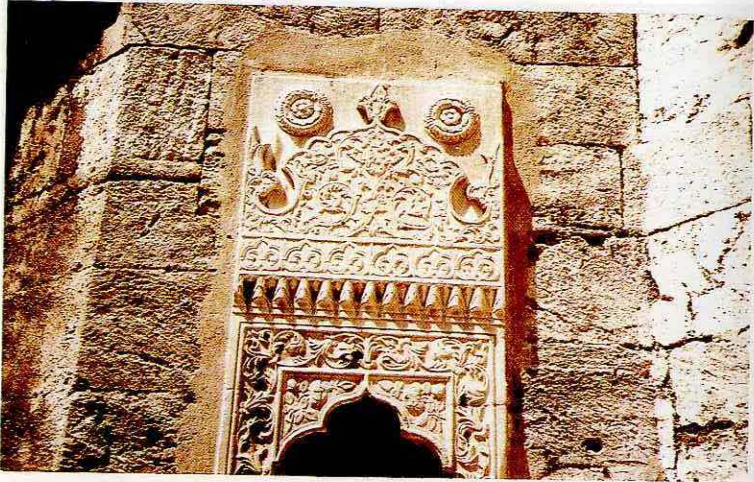
59- Yeni Camii Vezir Kapısı'nın görünüşü.

58- Topkapı Sarayı'nın Haremi'ndeki Hünkar Sofrası'nın ucundaki koridordaki çeşmeden detay.

60- Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Çeşmesi'ni bezeyen yelpaze motifi.

61- Hekimoğlu Ali Paşa'nın türbe duvarına bitişik Ali Paşa Çeşmesi'ni bezeven yelpaze motifi.

62- Koca Mustafa Paşa'da Hekimoğlu Camii kapısının üstünü taçlayan yelpaze motifi.

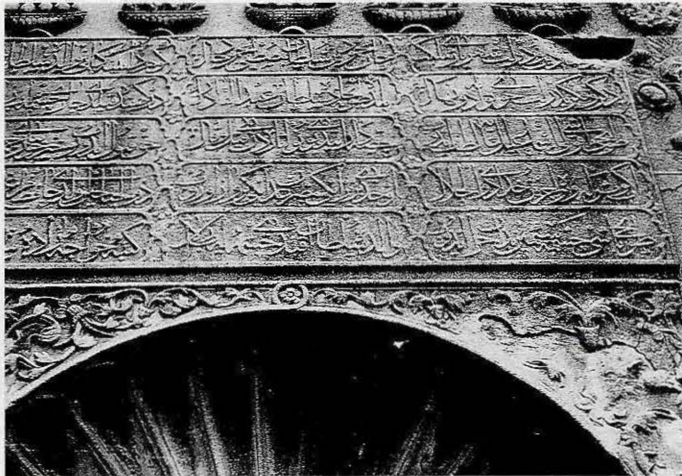
63- Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin kapısını taçlayan yelpaze motifi.

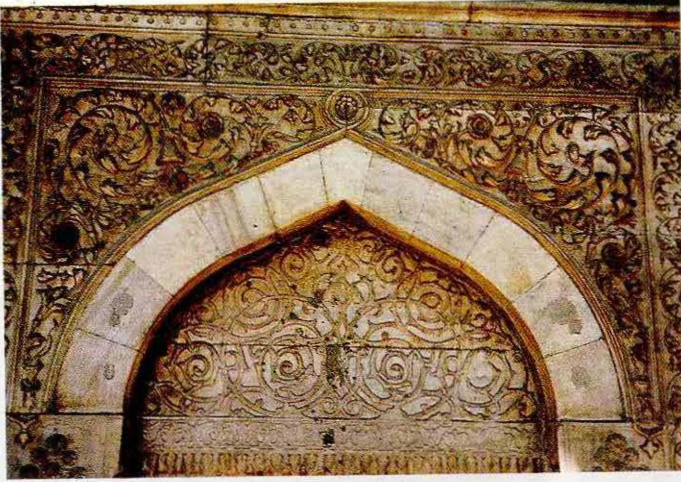
64- Sultan Ahmetteki III. Ahmet Çeşmesi'nin kemer aynası.

65- Üsküdardaki III. Ahmet Çeşmesi'nin kemer aynası.

66- Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi'nin 'C' kıvrımlı dallar ve küpe çiçekleriyle bezenmiş köşe üçgenleri.

67- Tophane Meydan Çeşmesi'ni bezeyen 'C' kıvrımlı dal ve boru çiçekleriyle oluşturulmuş kompozisyon.

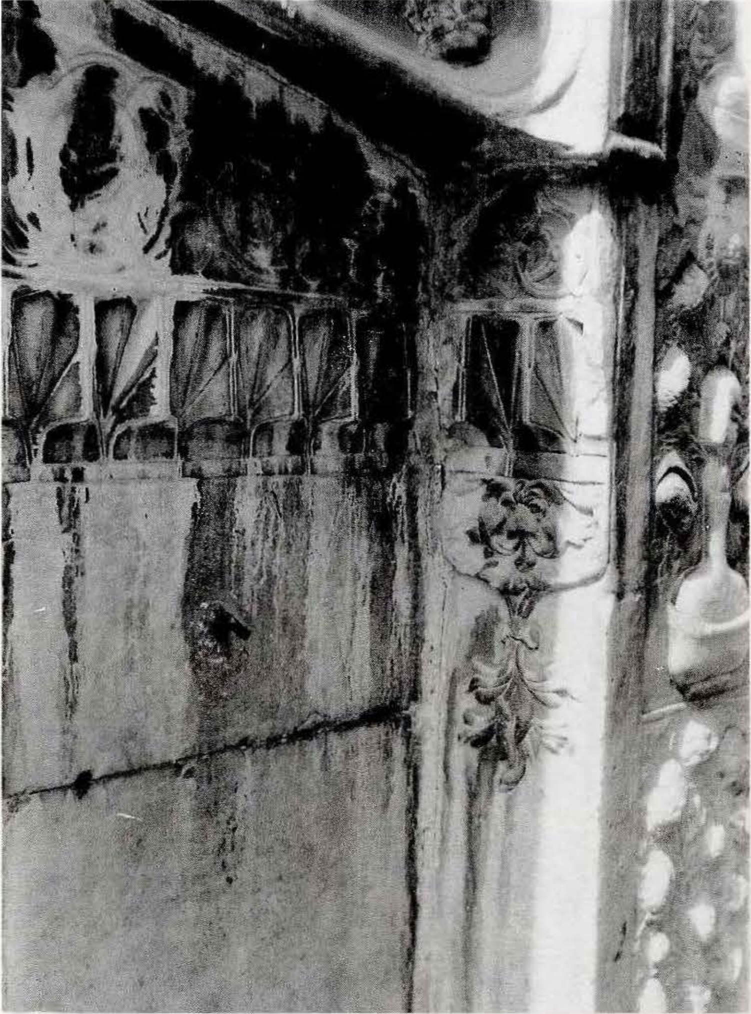
Kabataş Hekimoğlu Meydan Çeşmesinin aşağı doğru yönlendirilmiş bir çiçek motifi ile bezenmiş, ayaklarının iç kısmı: Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Camii'nin kapısının iç kısmında yer alan çiçek motifi yanısıra Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Kemankeş, Topçubaşı İsmail Ağa, Sultanahmet'teki III. Ahmet, Şişhane, Hacı Mehmet Ağa, Ortaköy Damat İbrahim Paşa, Taksim Maksemesi'ndeki I. Mahmut, Tophane Meydan çeşmeleri v.b. gibi pek çok çeşmede ayak içlerinde püskül olarak da isimlendirilen aşağı doğru yönlendirilerek verilmiş çiçek motiflerini akla getirmektedir. Çok kullanılmış bu motif III. Ahmet Dönemi'nden I. Mahmut Dönemi'ne kadar benzer bir beğeniye işaret etmektedir.

68- Koca Mustafa Paşa'daki Hekimoğlu Camii'nin kapısının içinden detay.

69- Taksim maksemesindeki I. Mahmut Çeşmesi'nin ayak içindeki süsleme.

70- Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi'nin ayak içlerini bezeyen çiçek motifi.

71- Sultanahmet'teki III. Ahmet Çeşmesi'nin ayak içlerini bezeyen çiçek motifi.

72- Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi'nin bir ayna taşından detay.

Hekimoğlu Çeşmesi'nin süslemeleri arasında kemer söveleri üzerine yapılmış kartuşlar (paftalar) görülmektedir. İçleri çiçeklerle dolgulanmış bu kartuşların Üsküdar III. Ahmet Meydan Çeşmesi'nin hatırlat-

maktadır. Bu durum Üsküdar'da III. Ahmet Çeşmesi'nin ayna taşı üzerinde kullanılmış olan bu süslemelerin daha farklı boyutlarda farklı bir mimari eleman üzerinde denenmiş olduğunu işaret etmektedir. Benzer kartuşlara Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin kemer sövelerinde de rastlanmaktadır. Burada Hekimoğlu Çeşmesi'nden farklı olarak kartuşların araları vazoda çiçeklerden oluşan natürmortlarla bezenmiştir. Hekimoğlu Çeşmesi ile Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi arasında başka bir benzerlik boğumlu sütüncelerin cepheyi hareketlendirmek için kullanılmış olmasıdır. Hekimoğlu Çeşmesi'nin denize bakan cephesinde bulunan bu sütünceler yeni biçimler olarak dikkati çekerken; kartuşlar III. Ahmet Dönemi'nden gelen süsleme elemanları olarak fark edilmektedir.

Hekimoğlu Çeşmesi'nin kuşkusuz en ilgi çeken panoları vazo içine oturtulmuş çiçeklerle oturtulmuş natürmortlarla bezenmiş panolardır. Sultanahmet ve Üsküdar'daki III. Ahmet Meydan Çeşmelerinin ana cephelerini bezeyen ayna taşının üstündeki vazoda çiçek motiflerini akla getiren bu panolar Sultanahmet'teki III. Ahmet Meydan Çeşmesi'nden daha kısa tutulmuş şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolarla; diğerinden ise çok farklı biçimli vazolarla ayrılmaktadır. Benzer bir durum her iki III. Ahmet Çeşmesi'ndeki çiçeklerin konusu, kurgusu ve biçimlendirişi için söz konusudur. Örneklersek Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi'nde karanfil görülmemektedir, çiçeklerin sayısı azdır. Her iki çeşmede de Hekimoğlu Çeşmesi'nden daha yüzeysel bir işçilik söz konusudur. Hekimoğlu Çeşmesinde çiçekler daha gerçekçi bir üslûpla yansıtılmıştır. Hekimoğlu

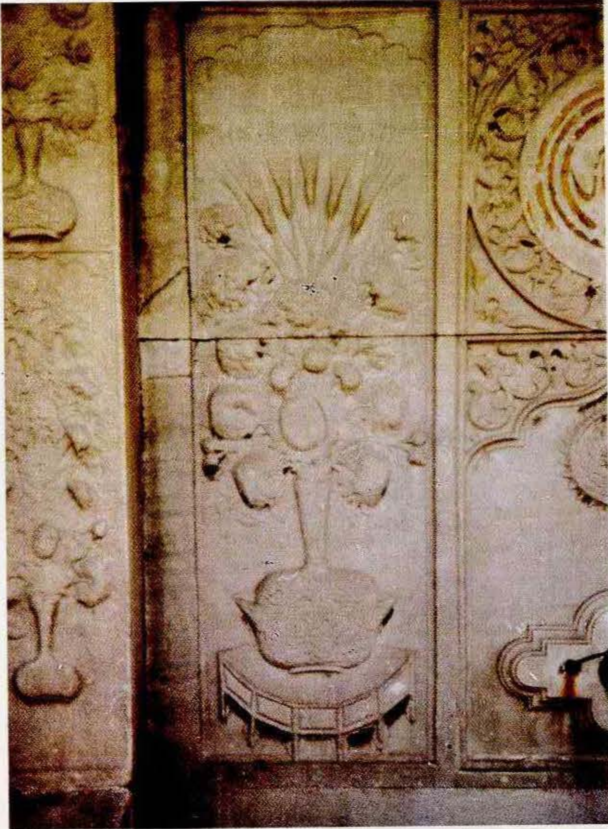
Çeşmesinde karşılaşılan vazoların benzerlerine Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin kemer söveleri üzerindeki panolarda da rastlanmaktadır. Hekimoğlu Çeşmesin'deki çiçekler daha üç boyutlu ve gerçekçi işlenmiştir. Konu benzerlikleri olmasına rağmen Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesinde sayı ve dizgide farklılıklar gözden kaçmamaktadır. Konu olarak seçilen gül, karanfil, lâle v.b. gibi çiçeklerin Kasımpaşa Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmelerinde de bulunmakla birlikte Hekimoğlu Çeşmesi'nin daha plastik özelliklere sahip olduğu fark edilmektedir. Hekimoğlu Çeşmesi'ndeki vazoda çiçek motifleriyle bezenmiş panolar: Gerek vazo biçimi gerek çiçeklerin konu seçimi biçimlendirilmeleri açısından Tophane Meydan Çeşmesi'ne benzemektedir. Buradaki vazolar çiçek motiflerine benzer motifler aynı dönemin mezar taşlarında da konu olarak işlenmiştir ve pek çok çeşitlemesi vardır. Erken örneklerine Hatice Turhan Valide Sultan Çeşmesi'nde beliren ve III. Ahmet'in annesi Emetullah Rabia Gülnüş Sultan'ın Üsküdar'da inşa ettirdiği Yeni Valide Sultan Çeşmesi, şadırvan yanısıra bazı mezar taşlarıyla süregelen vazoda çiçek motifleri 17. yüzyıldan sonra sevilerek kullanılmıştır. Hekimoğlu Çeşmesindeki vazoda çiçek motifleri 17. yüzyıl örneklerinden ve diğer aynı dönem yapılarından daha natüralist tavırlı bir biçimlendirme, çiçeklerdeki hareket ve yer yer algılanan perspektifle ayrılmaktadır. İşte bu bağlamda eser yeni yaklaşımlar sunmakta ve I. Mahmut Dönemi üslûbuna geçişi belgelemektedir. Tophane Meydan, Bereketzade, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa, Kemankeş, Taksim I. Mahmut, Hacı Mehmet Ağa ve Azapkapı Saliha Sultan Çeşmeleriyle aynı ta-

rih kitabeli Hekimoğlu Çeşmesi: Adı geçen yapılarla gösterdiği benzerliklerle aynı atelyenin ürünü olduğunu düşündürmektedir. 1721 yılında Kağıthane III. Ahmet Çeşmesiyle yeni bir anlayışla eserler vermeğe başladığı ileri sürülebilinecek bu atölyenin ürünleri estetik açıdan Tophane Meydan Çeşmesi'yle zirveye ulaşmıştır. Onbir yıllık bir zaman diliminde büyük bir gelişme gösteren bir ekol olarak pek çok isimsiz sanatçının yetiştiği bu sanat eğitimi kurumu bir saray atölyesi olarak hizmet vermiş ve üç boyutlu Türk plastik sa-

73- Üsküdar III. Ahmet Meydan Çeşmesi'nin ayna taşı.

natlarına çok seçkin örnekler armağan etmiştir. Mahmud'un ölümünden sonra yerine geçen kardeşi III. Osman (1754 - 57) zamanında da yeni üslûpla çalışmalarını sürdüren bu atölyenin yapmış olduğu eserler araştırılmalı ve sanat tarihine kazandırılmalıdır.

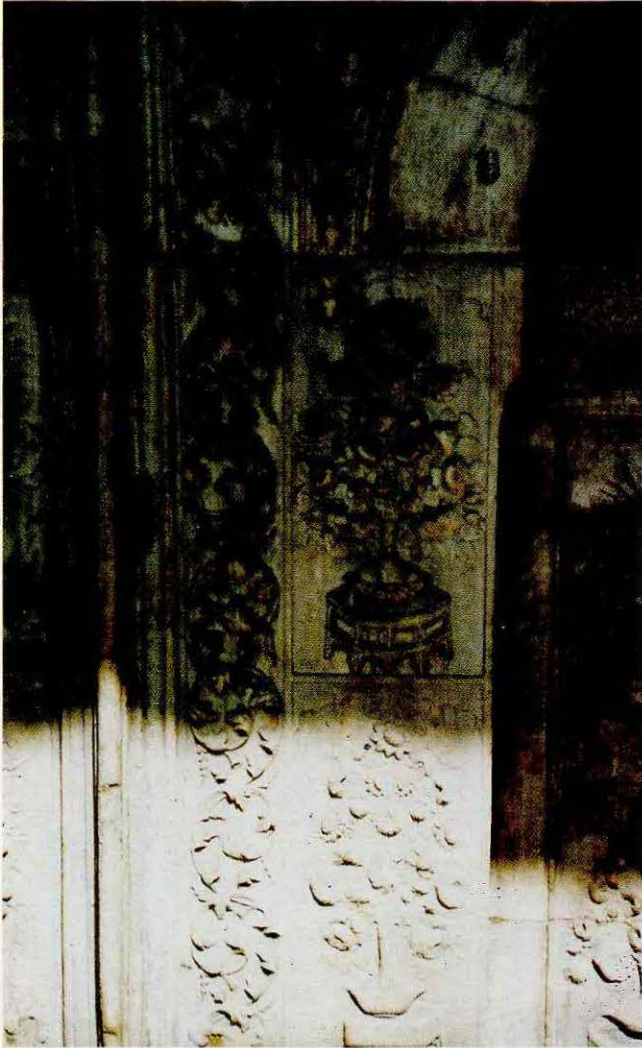

74- Sultanahmet III. Ahmet Çeşmesi'nin ayna taşından detay.

75,76, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi'nden vazoda çiçek motifleri.

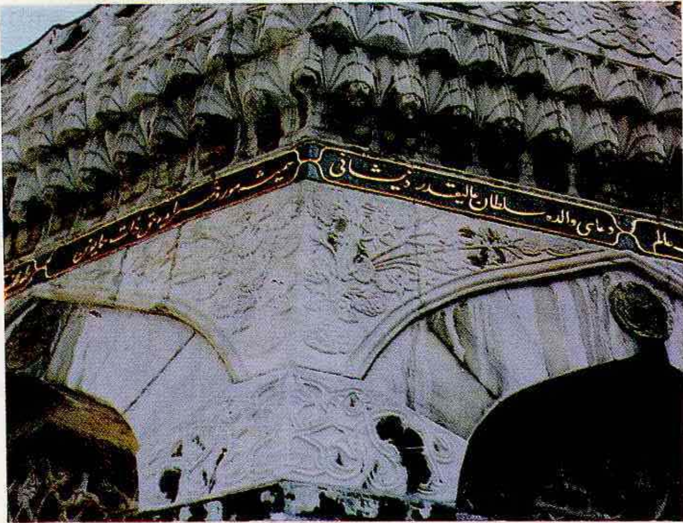
77- Tophane Meydan Çeşmesi'nden vazoda çiçek motifleri.

78- Hatice Turhan Sultan Türbesi bahçesinden vazoda çiçek motifi ile süslenmiş bir mezar taşı.

79- Üsküdar Emetullah Rabia Gülnüş Sultan Çeşmesi'nin ayna taşından vazoda çiçek motifleri.

80- Üsküdar Yeni Valide Camii Şadırva'nından vazoda çiçek motifleri.

81- III. Osman eşi Zevki Kadın'ın 1755 tarih kitabeli Çeşmesini bezeyen gül motifleri.

BİBLİYOGRAFYA

Arel, Ayda., Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.

Arseven, Celal Esat., L'art Turc, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

Arseven, Celal Esat, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul Maarif Basımevi, VII. Fasikül.

Amicis, Edmondo., İstanbul, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 382, Tercüme Eserler Dizisi: 55, İkinci Baskı, Ankara, 1988.

Arık, Rüçhan., Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sanat Dizisi: 24, Ankara, 1976.

Aytöre, Ayhan., Türklerde Su Mimarisi, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 19-24 Ekim, 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1962, s. 45-69.

Azapkapı Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Müdürlüğü, Yayınlarından, İstanbul, 1954.

Barışta H. Örcün., İstanbul Çeşmeleri, Bereketzade Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1053, Tanıtma Eserler Dizisi, 17, Acar Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1989.

Barışta, H. Örcün., İstanbul Çeşmeleri, Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi- Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi - Ke-

mankeş Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1288, Tanıtma Eserler Dizisi: 39, Ankara Yücel Ofset, 1991.

Barışta, H. Örcün, İstanbul Çeşmeleri III, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Tanıtma Eserler Dizisi, Başbakanlık Yayını, Ankara, 1992.

Çeçen, Kazım., İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, İstanbul 1984.

Çeçen, Kazım., Süleymaniye Suyolları, İstanbul 1986.

Çetintaş, Sedad., Türklerde Su-Sebil Çeşme, Güzel Sanatlar V, İstanbul 1944.

Diez, Ernst-Aslanapa Oktay., Türk Sanatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayınları, No: 627, İstanbul.

Denny, Walter, Revivalism In Turkish Art: The Hekimoğlu Mosque In Istanbul, VII. International Congress of Turkish Art, Polish Scientific Publishers, Warsow, 1990, s. 85.

Kumbaracılar, İzzet., İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938.

Kütükoğlu, Mübahat., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Ünal Matbaası, İstanbul, 1983.

Lecomte, Pretextat., Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, Ondokuzuncu Yüzyıl Sonu, Tercüman, 1001 Temel Eser, 59, Hazırlayan Ayda Düz.

Nirven, Saadi Nazım., İstanbul Suları, İstanbul, 1946.

Öner, Sema, İstanbul'da Meydan Çeşmelerinde Süsleme, Hacettepe Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Bilimi Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1981, yayınlanmıştır.

Önge Yılmaz., Konya Mevlânâ Dergâhındaki Selsebil, Anıt, Cilt 9, Sayı 31, Mart 1964.

Önge, Yılmaz., XIV. Yüzyıla Ait İki Eski Türk Havuzu, Arkitekt, No 317, İstanbul, 1964.

Önge, Yılmaz., Antalya Çevresinde Türklerin Yaptığı Eski Su Sarnıçları, Arkitekt, N0 2325, İstanbul 1967.

Önge., Yılmaz., Anadolu'da Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu, Önasya, Sayı 25, Ankara, 1967.

Önge., Yılmaz., XVIII. Yüzyıla Ait Mermer Bir Havuz Eteği, Arkitekt, No 331, İstanbul, 1968.

Önge, Yılmaz., İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yıllığı, Sayı V, İstanbul, 1973.

Önge, Yılmaz., Konya'da bir Selsebil, Önasya, Sayı 76, Ankara, 1971.

Önge, Yılmaz., Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Konya, 1981.

Önge, Yılmaz., Ünver Süheyl., Selsebillerimizi, Vakıflar Dergisi, sayı XVIII, Ankara, 1981.

Önge, Yılmaz., Türk Sebil Mimarisinin Bilinmeyen Örnekleri; Emzikli Sebiller, Lale, Sayı 1, İstanbul, 1982.

Önge, Yılmaz., Konya Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanlar, Vakıflar Dergisi, Sayı XIX., Ankara, 1985.

Önge, Yılmaz., Mevlânâ Dergâhının Şadırvanı, Selçuk Üniversitesi, 2. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler, 3-5 Mayıs, 1986, Konya.

Önge, Yılmaz., Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988.

Tanışık, İbrahim Hilmi., İstanbul Çeşmeleri, 1 İstanbul Ciheti, T.C. Maarif Vekiliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınlarından, Seri: 11, Sayı: 3, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

Tanışık, İbrahim Hilmi., İstanbul Çeşmeleri, II Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler Müzeler Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1945.

Tansug, Sezer., 18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı, Vakıflar Dergisi: Sayı VI, İstanbul , 1965.

Tokay, Enver., İstanbul Şadırvanları, İstanbul 1951.

Tophane Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü Yayınlarından, Sayı 4, İstanbul, 1958,

Yürükoğlu Ömer., Kayseri Çeşmeleri Kültür Hizmetleri Serisi:3, Beyendik Ak Ofset Matbaası, Kayseri, 1987.

Yüngül, Naci., Taksim SuyuTesisleri, İstanbul 1957.

93-06-Y-0001 — 1472

Osmanlı İmparatorluk Dönemi'nde şehir dokusunun transit yolları ve elverişli yerlerine inşa edilen, halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmelerde hem yararlı olma niteliği gözönünde tutulmuş, hem de estetik değerler sergilenmiştir. Türk sanatının zengin taş işçiliği ile bezenmiş çeşmeleri arasında Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi'nin ayrı bir yeri vardır.

Bu kitapta iki cephesi çeşme biçiminde tasarlanmış eser mimari özellikleri yanısıra süslemeleriyle tanıtılmaya, benzerlikler arzeden başka örneklerle karşılaştırmalar yapılarak bir değerlendirme sunmaya çaba harcanmıştır.

ISBN 975 - 17 - 1244 - 0
15.000.- TL.